

TÜRK MEVZUATINDA ÇEVREYİ KİRLETENİN HUKUKİ SORUMLULUĞU*

CIVIL LIABILITY OF THE POLLUTER IN THE TURKISH LEGISLATION

Zeynep GÜDÜK**

Özet: Çalışmamızda, çevreyi kirletenin hukuki sorumluluğuna ilişkin Türk mevzuatı ve konuya ilişkin yargı kararları incelenmiştir. Bu çerçevede, öncelikle Borçlar Kanunu'nda düzenlenen genel sorumluluk türleri açıklanmış ve sonrasında Çevre Kanunu'na göre kirletenin hukuki sorumluluğu ortaya konulmuştur. Son olarak ise Çevre Kanunu'nun yürürlüğe girmesinden önce komşuluk hukuku kapsamında çevreyi kirletenin hukuki sorumluluğunu öngören ve pek çok uyuşmazlığın çözümünde yargı kararlarına konu olan Türk Medeni Kanunu hükümleri incelenmiştir. Ayrıca Avrupa Birliği Çevresel Sorumluluk Direktifi'nin ulusal mevzuatımıza uyumlaştırılmasına duyulan ihtiyaç ve karşılaşılabilecek sorunlar açıklanmıştır

Anahtar Kelimeler: Çevre, Kirlilik, Hukuki Sorumluluk, Kusursuz Sorumluluk, Komşuluk Hukuku, Çevre Kanunu, Çevresel Sorumluluk Direktifi

Abstract: In our article, the civil liability of the polluter in Turkish legislation and the judicial decisions concerning this subject have been examined. In this context, firstly the types of general liability according to Turkish Code of Obligations will be explained. Then, civil liability of the polluter will be propound pursuant to Environment Act. Finally, before the enactment of the Environmental Law, the provisions of the Turkish Civil Code, which foresees the civil liability of the polluter in the context of neighborhood law and judicial decisions based on those provisions in many disputes have been examined. Moreover, the need for environmental regulations and problems of harmonization of Turkish law with the EU Environmental Liability Directive have been explained.

Keywords: Environment, Pollution, Civilliability, Absolute Liability, Neighbourhood Law, , Environment Act, Environmental Liability Directive

* Bu makale yazarın "Çevreyi Kirletenin Hukuki Sorumluluğu" isimli yüksek lisans tezinden türetilmiştir.

** Çevre ve Şehircilik Uzman Yardımcısı ve Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Medeni Hukuk Bilim Dalı Yüksek Lisans Öğrencisi

GİRİŞ

Çevreyi kirletenin hukuki sorumluluğuna gidilmesinin amacı, çevrenin kirlenmesine neden olan kişiye, ortaya çıkan zararın tazmin ettirilmesidir. Hukuki sorumluluk, çevresel bozulmanın yol açtığı zararların ödettilmesinin sağlaması nedeniyle, kirleten öder ilkesinin hukuki ve mali araçlarından biri olarak kabul edilmiştir. Çevre sorunlarının çözümüne yönelik olarak hukuki sorumluluk kurallarının amacı çevreyi kirleten faaliyetlerden zarar gören kişilerin uğradıkları zararın tazminini, eski hale getirilmesini, bu tür faaliyetlerin zarar verici etkilerinin önlenmesini sağlamaktadır. Bu kapsamda, çevrede oluşan zararın giderilmesini öngören çevresel sorumluluk kavramı, zarara sebep olanların üstlenmesi gereken sorumluluğu ifade etmektedir.

Avrupa Birliği'nde, çevresel sorumluluğa ilişkin boşluğun doldurulması amacıyla, 21 Nisan 2004 tarihinde Avrupa Parlamentosu ve Konseyi'nin Çevresel Zararların Önlenmesi ve Giderilmesine İlişkin Çevresel Sorumluluk Direktifi (kısaca: Çevresel Sorumluluk Direktifi) kabul edilmiştir. Avrupa Birliği Antlaşması'nın çevrenin korunması amacına yönelik olan 191. maddesine dayanılarak çıkarılan Çevresel Sorumluluk Direktifi'nin 1. maddesi, bu Direktif'in amacının kirleten öder ilkesi esas alınarak çevresel zararların önlenmesi ve giderilmesini hedefleyen bir çevresel sorumluluk anlayışının çerçevesini ortaya koymak olduğunu belirtmiştir.

Bu açıdan uluslararası çevre hukuku veya Avrupa Birliği Hukuku gibi bölgesel çevre hukuku sistemlerinde çevresel sorumluluk kurallarında, ortak kaynakların kullanımı ile bu kaynakları kirletici faaliyetlerin kesinlikle yasaklanmasına ilişkin çerçeve ilke ve kurallara dayanıldığı görülmektedir. Bu bağlamda ulusal mevzuatımızın yeniden değerlendirilmesinde ve yeni ilke ve kuralların getirilmesinde ciddi anlamda gereklilik ve fayda bulunmaktadır.¹ Çalışmanın genelinde amaçlanan çevreyi kirletenin sorumluluğunu özel hukuk açısından belirlemek olduğundan, çevreyi kirletenin ulusal üstü hukuk, idare hukuku ve ceza hukuku açısından sorumluluğu çalışmanın kapsamı dışında bırakılmıştır.

¹ Süheyla Alica, "Çevrenin Korunmasına İlişkin Sorumluluk Kurallarının Yargıtay Kararları Kapsamında İncelenmesi", *YÜHFD*, Vol: VIII, No.1, 2011, s.40.

1. Genel Olarak Hukuki Sorumluluk ve Türleri

Hukuki sorumluluk, en geniş anlamıyla kişinin başkasına verdiği zarar sebebiyle ortaya çıkan zararı giderim yükümlülüğüdür.² Sorumluluk, bir eylem neticesinde ortaya çıkan zarardan kimin sorumlu olduğunu gösteren, zarar görenin, zarar verenden zararı telafi etmesini talep hakkını düzenleyen normlar bütünüdür.³

Sorumluluk, “haksız fiil sorumluluğu” ve “borca aykırılıktan doğan sorumluluk” olarak ikiye ayrılmaktadır.⁴ Haksız fiil sorumluluğuna ilişkin Türk Borçlar Kanunu’nun (TBK) 49. maddesi genel bir sorumluluk hükmüdür ve dar anlamda haksız fiil sorumluluğunu düzenlemiştir. Haksız fiil sorumluluğu, kusur sorumluluğu ve kusursuz sorumluluk olarak ikiye ayrılmaktadır. Kusursuz sorumluluk halleri, olağan kusur sorumluluğu ve ağırlaştırılmış kusur sorumluluğu başka bir deyişle tehlike sorumluluğu olmak üzere ikiye ayrılmaktadır.⁵ Tehlike sorumluluğu dışındaki kusursuz sorumluluk halleri, olağan kusur sorumluluğu olarak anılmaktadır.⁶ Buna göre haksız fiili sorumluluğunu “kusur sorumluluğu” ve “kusursuz sorumluluk” olarak ikiye ayırıp, inceleyebiliriz.⁷

1.1. İlke: Kusur Sorumluluğu

Kusur sorumluluğu, “sübjektif sorumluluk” veya “dar anlamda haksız fiil sorumluluğu” şeklinde de ifade edilmektedir.⁸ Kusur so-

² Ahmet Kılıçoğlu, *Borçlar Hukuku Genel Hükümler*, Turhan Kitabevi, Ankara, 2015, s.30; Hasan Demir, *Çevreyi Kirletenin Hukuki Sorumluluğu*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2011, s.60.

³ Birol Ertan, Kıvılcım, Ertan, *Çevre Hukukunda Sorumluluk*, *TODAIED*, C.38, Sayı 3, Eylül 2015, S.1-18, s.2.

⁴ Kemal Oğuzman, Turgut Öz, *Borçlar Hukuku Genel Hükümler*, Gözden Geçirilmiş Güncelleştirilmiş Sekizinci Bası, İstanbul, 2010, s.14; Şafak Kaypak, “Çevrenin Korunmasında Sorumluluk Hukukunun Yeri”, *Sorumluluk ve Tazminat Hukuku Sempozyumu*, 2009, s.319.

⁵ Fikret Eren, *Borçlar Hukuku Genel Hükümler*, Yetkin Yayınevi, İstanbul, 2015, s.452.

⁶ Oğuzman/Öz, s.6.

⁷ 6098 sayılı Türk Borçlar Kanunu’nun 49. maddesinde kusur sorumluluğu, 65. maddesinde kusursuz sorumluluk üst başlığı adı altında hakkaniyet sorumluluğu, 66. maddesinde özen sorumluluğu üst başlığı adı altında adam çalıştırmanın sorumluluğu ve özen sorumluluğu üst başlığı adı altında 67. maddesinde hayvan bulunduranın sorumluluğu ve yine aynı üst başlık adı altında yapı malikinin sorumluluğu ve 71. maddede tehlike sorumluluğu ve denkleştirmeyi düzenlemiştir

⁸ Oğuzman/Öz, s.6.

rumluluğu, sorumluluk hukukunun genel ilkesi olup, en yaygın uygulanan sorumluluk türüdür. TBK'da kusur tanımına yer verilmiştir. Kusur bir kimsenin hukuk düzeni tarafından onaylanmayan ve uygun bulunmayan davranış biçimi olarak tanımlanabilir. Hukuk düzeni davranışın bu şekilde olmasını beklememesinden dolayı kişiyi kusurlu saymaktadır.⁹ Yargıtay farklı kararlarında kusur için, “*hukuk düzenince kınanan, beğenilmeyen bir zihin ve ruh hali, bir irade eksikliği olgusuyla ortaya çıkan davranış*” şeklinde bir tanımlamaya yer vermiştir.¹⁰ Bu sorumluluk şeklinde zarar kimin kusuru sonucu doğmuşsa zararı gidermekle o yükümlüdür.¹¹ Bu sebeple, sorumluluğun doğması için zarar, uygun nedensellik bağı ve hukuka aykırılık unsurunun yanında zarar verenin davranışının kusurlu olması da aranır.¹²

1.2. İstisna: Kusursuz Sorumluluk

Sorumluluk hukukunda, kusura dayanmayan sorumluluk yerine “kusursuz sorumluluk”, “sebeplendirilmiş sorumluluk”, “sonuç sorumluluğu”, “objektif sorumluluk” “umulmayan hal sorumluluğu” gibi terimler de aynı anlamda kullanılmaktadır.¹³

Hukuki sorumlulukta kural kusura dayanan sorumluluk olmakla birlikte, bir takım sosyal düşünceler ve hakkaniyet gereği oluşan zarar nedeniyle kusuru bulunmayan bazı kişilerin sorumlu tutulmaları gerekmiştir. Kusuru olmayan bazı kişilerin sorumlu olmasını kanun koyucu da kabul etmiş ve buna “*kusursuz sorumluluk*” adı verilmiştir.¹⁴

Kusursuz sorumluluğun kabul edilmesinde dikkat ve özen ilkesi, hakkaniyet ilkesi ve tehlike ilkesi esas alınmaktadır.¹⁵ Dikkat ve özen ilkesine göre, kişi gerekli dikkat ve özeni göstermediği için oluşan zarardan dolayı kusuru bulunmadığı halde sorumludur. Buna örnek olarak adam çalıştıranın (TBK m.66), hayvan barındıranın (TBK m.67), ev

⁹ Kılıçoğlu, s.306.

¹⁰ Ertan, s.2.

¹¹ Mustafa Ateş, “Çevre Kanununa Göre Çevre Kirleteninden Doğan Hukuki Sorumluluk”, *ABD*, 1995/2, s.69.

¹² Kılıçoğlu, s.306 vd., Hasan Demir, *Çevreyi Kirletenin Hukuki Sorumluluğu*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2011, s.63.

¹³ Ateş, s.70; Eren, *Borçlar Hukuku*, s.449, Oğuzman/Öz, s.131; Demir, s.64. Kılıçoğlu, s.312; Yongalık, Aynur, *Çevre Sorumluluk Sigortası*, Ankara 1998, s.64.

¹⁴ Kılıçoğlu, s.312.

¹⁵ Kılıçoğlu, s.312 vd., Ateş, s.70.

başkanının (TBK m.369) kusursuz sorumlulukları gösterilebilir. Tartışmalı olmakla beraber yapı malikinin sorumluluğu (TBK m.69) da burada örnek olarak sayılabilir. Hakkaniyet ilkesine göre bazı kişilerin kusuru bulunmasa da doğan zarardan hakkaniyet gereği sorumlu tutulması kabul edilmektedir. Bu sorumluluk türünde sorumlu kişinin kurtuluş kanıtı getirme olanağı vardır. Tehlike ilkesine göre ise, başkalarının can ve mal güvenliğini tehdit eden ve zarar oluşturabilen tehlikeli faaliyetler ya da nesnel dolayısıyla kabul edilen bir ilkedir. Bu sorumluluk türünde kurtuluş kanıtı getirme olanağı yoktur.

Hukukumuzda kusursuz sorumluluk, İsviçre Hukuku'nda olduğu gibi "olağan sebep sorumluluğu" ve "tehlike sorumluluğu" şeklinde ikiye ayrılmaktadır¹⁶. Ancak, 6098 sayılı Türk Borçlar Kanunu'nun "Kusursuz Sorumluluk" üst başlığı altında "Hakkaniyet Sorumluluğu" alt başlıklı 65. maddesine göre; "*Hakkaniyet gerektiriyorsa; hâkim, ayırt etme gücü bulunmayan kişinin verdiği zararın, tamamen veya kısmen giderilmesine karar verir.*" şeklinde yeni bir düzenleme yapmış olup, sorumluluk hukukunda hakkaniyet sorumluluğu da kusursuz sorumluluk hali olarak düzenlenmiştir.¹⁷

1.2.1. Olağan Kusur Sorumluluğu

Olağan kusur sorumluluğu, kusur sorumluluğunun en hafif biçimini oluşturur ve kusur sorumluluğu ile tehlike sorumluluğunun arasında yer alır. "*Nezaret ve ihtimam gösterme yükümlülüğünden doğan sorumluluk, özen sorumluluğu, olağan kusursuz sorumluluk, alelade olağan sebep sorumluluğu ve kurtuluş kanıtı getirilebilen olağan sebep sorumluluğu*" olarak da ifade edilmekte olup genel anlamıyla, tehlike sorumluluğu ve fedakârlığın denkleştirilmesi dışında kalan, kusura dayanmayan sorumluluk durumlarını ifade etmek için kullanılır.¹⁸

Olağan kusur sorumluluğu, basit olağan kusur sorumluluğu ve ağırlaştırılmış olağan kusur sorumluluğu olmak üzere ikiye ayrılmak-

¹⁶ Oğuzman/Öz, s.131, Ateş, s.70. Bu ayırımın yanı sıra hakkaniyet sorumluluğu, gözetim ve özen gösterme yükümünden doğan sorumluluk ve tehlike sorumluluğu şeklinde üçlü ayrıma tabi tutanlar da bulunmaktadır. Bak. Selahattin Sulhi Tekinay/Sermet Akman/Haluk Burcuoğlu/Atilla Altop, Borçlar Hukuku Genel Hükümler, Yedinci Baskı, İstanbul, 1993, s.498.

¹⁷ Kılıçoğlu, s.313, 316; Demir, s.67.

¹⁸ Demir, s.67; Eren, Borçlar Hukuku, s.452.

tadır. Basit olağan kusur sorumluluğu, sorumlu kişinin objektif özen gösterme ve gözetme borcunu yerine getirmesine dayanmaktadır. Basit olağan kusur sorumluluklarında, özen borcunun yerine getirildiği veya yerine getirilseydi dahi zararın yine de ortaya çıkacağı ispat edilerek sorumluluktan kurtulmak mümkündür.¹⁹ Ağırlaştırılmış olağan kusur sorumluluğunda, nedensellik bağı gerçekleşmiş ise, sorumlunun kendisinden beklenen özeni gösterdiğini kanıtlayarak sorumluluktan kurtulma olanağı yoktur.²⁰

1.2.2. Tehlike sorumluluğu

Tehlike kavramı, “risk”, “hasar” ve “zarar” sözcükleri ile ifade edilmektedir. Kelime olarak tehlike, büyük zarar veya yok olmaya yol açabilecek durum, muhatara, gerçekleşme ihtimali bulunan fakat istenmeyen sakıncalı durum anlamlarına gelmektedir.²¹ Tehlike sorumluluğuna ilişkin TBK m.71 açısından tehlike kavramı ise, söz konusu işletmenin faaliyetinden doğan zararın nitelik ve nicelik olarak ağır olması, başka bir ifadeyle sık ya da ağır zarar meydana gelmesi halini ifade etmektedir.²²

Tehlike sorumluluğunun ortaya çıkışının temelinde toplumsal etkenler vardır. Tehlike kavramı, sanayi devrimi sonucu yaşanan teknolojik gelişme ve tehlike arz eden işletmelerin çoğalması ve işletmede çalışanların uğradıkları zararların kusur ilkesi ile giderilememesi sonucu ortaya çıkmıştır.²³

Tehlike ilkesi, önemli ölçüde tehlike arz eden bir işletmenin sahibinin, söz konusu işletmenin faaliyetinden zarar doğması durumunda, bu zarardan sorumlu olması şeklinde ifade edilebilir. Fakat tehlike ilkesi, TBK m.71 düzenlemesinde daha dar ele alınmaktadır. Zira sorumluluk işletmenin faaliyetinden doğan zarara bağlanmaktadır.²⁴

¹⁹ Ateş, s.70.

²⁰ Demir, s.70; Eren, Borçlar Hukuku, s.454.

²¹ Türk Dil Kurumu Sözlüğü, www.tdk.gov.tr.

²² Eren, Borçlar Hukuku, s.456; Haluk Tandoğan, “Tehlike Sorumluluğu Kavramı ve Türk Hukukunda Tehlike Sorumluluklarının Düzenlenmesi Sorunu”, *BATİDER*, C.X, S.2, s.12, 1979.

²³ Senem Saraç, *Türk Borçlar Kanunu’nda Tehlike Sorumluluğu ve Denkleştirme*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2012, erişim adresi:<https://tez.yok.gov.tr/Ulusal-TezMerkezi/tez.SorguSonucYeni.jsp>, Erişim Tarihi:27.02.2017.

²⁴ Oğuzman/Öz, s.187; Saraç, s. 7.

Zarar işletmenin faaliyeti sırasında çalışan makine, araç ve gereçlerin, dağılan maddelerin başkalarının malvarlığı veya kişi varlığı değerlerinde zararlar oluşturmasında tehlike sorumluluğu söz konusudur. Fakat işletmenin üretilen piyasaya çıkardığı ürünlerden kaynaklı zararlardan sorumluluk TBK m.71 kapsamında değerlendirilemeyecektir.²⁵ Aynı şekilde kişinin yapmış olduğu faaliyet ya da elinde bulundurduğu nesne dolayısıyla çevresi için tehlike arz etmesi ve söz konusu tehlikenin gerçekleşmesi durumunda, TBK m.71 düzenlemesi uygulama alanı bulamayacaktır.²⁶

TBK'nın kabulünden önce, Türk hukukunda tehlike sorumluluğu özel kanunlar ve bazı durumlarda da mahkeme içtihadı ile uygulama alanı bulmaktaydı. TBK'da ise tehlike sorumluluğuna ilişkin genel hüküm niteliğinde olan m.71 düzenlemesi getirilmektedir. Buna göre TBK'nın uygulanmaya başlanması ile Türk hukukunda tehlike sorumlulukları açısından genel hüküm ile özel düzenlemelerin bir arada yer aldığı karma bir sistemin mevcut olduğunu söylemek mümkündür.²⁷ TBK m.71/3 düzenlemesinde, belirli bir tehlike hali için öngörülen özel sorumluluk hükümleri saklı tutulmaktadır.

Tehlike sorumluluğunun uygulanabilmesi koşullarına baktığımızda; TBK'nın "Tehlike sorumluluğu ve denkleştirme" başlıklı 71. maddesinde, önemli ölçüde tehlike arz eden bir işletmenin faaliyetinden zarar doğduğu takdirde, bu zarardan işletme sahibi ve varsa işletenin müteselsilen sorumlu olacağı düzenlenmektedir. Bu düzenlemeye göre tehlike sorumluluğunun söz konusu olabilmesi için bir işletmenin varlığı, bu işletmenin önemli ölçüde tehlike arz eden bir işletme olması ve önemli ölçüde tehlike arz eden bu işletmenin faaliyetinden bir zarar doğması gerekmektedir.²⁸

Haksız fiil sorumluluğuna ilişkin genel esaslar çerçevesinde, TBK m.71 düzenlemesi açısından işletmenin sahibinin ya da varsa işlete-

²⁵ Oğuzman/Öz, s.187.

²⁶ Saraç, s.17.

²⁷ Oğuzman/Öz, s.185; Saraç, s.20.

²⁸ Kılıçoğlu, s.363; Oğuzman/Öz, s.186, 187; Safa Reisoğlu, Türk Borçlar Hukuku Genel Hükümler, İstanbul, 2014, s.198; Abdülkerim Yıldırım, Türk Borçlar Hukuku Genel Hükümler, Ankara, 2017, s.202; Şahin Akıncı, Borçlar Hukuku Bilgisi Genel Hükümler, Konya, 2016, s.168; Haluk Nomer, Borçlar Hukuku Genel Hükümler, 12. Bası, İstanbul, 2012, s.145.

ninin sorumluluğunun söz konusu olabilmesi için ayrıca doğan zarar ile önemli ölçüde tehlike arz eden işletmenin faaliyeti arasında uygun illiyet bağı bulunması şarttır. Sorumluluğun kurulması için hukuka aykırılık bağı ve tehlike bağının da değerlendirilmesi gerekir.²⁹

Madde gerekçesinde de açıklandığı üzere zarar, “tipik tehlike olgusunun doğurduğu tipik zarar”dır. Tipik olmayan zararlar tehlike sorumluluğu kapsamında değildir. Örneğin nükleer santral işletmesinde en tipik zarar radyoaktif sızıntısına bağlı olan zarardır. Fakat şiddetli bir rüzgar sebebiyle santral binasındaki tabelanın yerinden çıkıp birine çarpıp zarar vermesine yol açarsa bu zarar tipik bir zarar değildir.³⁰

TBK m.71 düzenlemesi, işletme kavramına bağlı sorumluluklardandır. TBK m.71/1’de, önemli ölçüde tehlike arz eden bir işletmenin faaliyetinden zarar doğduğu takdirde, bu zarardan işletme sahibinin ve varsa işletenin müteselsilen sorumlu olacağı öngörülmektedir. Buna göre, işletme sahibi ve varsa işleteni, tipik tehlikeli olgunun gerçekleşmesi ile meydana gelen zarara, kusuru bulunmasa da katlanmak zorunda kalacaktır.³¹

Kanun’a göre tehlike arz eden faaliyetin bir işletme faaliyeti olması gerekmektedir. TBK’ya göre işletmenin ticari işletme olma koşulu aranmamıştır. Bu maddedeki uygulamaya ticari olmayan işletmeler de dâhildir³². İşletme faaliyetine hukuk düzeni tarafından izin verilmiş olması önemli değildir. Genellikle tehlikeli faaliyetler izne tabidir. Kanun yetkili makamlardan izin alınmış olmasının sorumsuzluk sebebi olamayacağını düzenlemiştir. Fakat TBK m.71/4’e göre yetkili makamlardan izin alınıp alınmaması, sonuçların oluşumu bakımından farklıdır. Buna göre işletme faaliyetinin kanunlara ve yetkili makamlarca öngörülen usule göre izin alınarak yapılmış olması halinde doğan zararda denkleştirme ilkesi kabul edilmiştir.³³ TBK m.71/4

²⁹ Saraç, s. 25; Kılıçoğlu, 2015, 363; Yıldırım, s. 202.

³⁰ Akıncı, s.167; Yıldırım, s.202.

³¹ Saraç, s.37.

³² Kılıçoğlu, s.363.

³³ Kılıçoğlu, s.365; Akıncı s.169;Bu konudaki tartışma ve açıklamalar için bkz: İlhan Ulusan, Türk Borçlar Kanunu’nda Yer Alan Genel Tehlike Sorumluluğu Kurulmasına İlişkin Birkaç Tespit ve Hukuk Düzeni Tarafından Faaliyetine İzin Verilmiş Önemli Ölçüde Tehlike Arz eden İşletmelerin Yol Açtığı Zararların Uygun Bir Bedelle Denkleştirilmesi Sorunu, <http://journal.yasar.edu.tr/wp-content/>

ün yorumundan işletme faaliyetinin izinsiz olarak yapılması halinde fedakârlığın denkleştirilmesi söz konusu olmayıp, işletmenin doğan zararın tamamından sorumlu olacağı kabul edilir.³⁴

TBK'daki düzenlemeye göre tehlike sorumluluğundan bahsedilmek için faaliyet tehlike arz etmeli ve bu tehlike önemli ölçüde olmalıdır. Bu koşullar her somut olaya göre ayrıca değerlendirilecektir.³⁵ Önemli ölçüde tehlike arz etme, somut olayda işletmenin tehlike oluşturmasıyla değil, işletmenin faaliyetinin ve niteliğinin tehlike oluşturmaya sürekli yatkın olmasıyla saptanır.³⁶ Önemli ölçüde tehlike kavramının soyut olması nedeniyle TBK m.71/3 bazı ölçütler getirmiştir. Buna göre büyük özen gösterilmesine rağmen sıkça ve ağır zararlar doğurmaya elverişli olma bu ölçütlerden biridir. Bu ölçüte göre uzman bir kişinin zararın doğmaması için göstereceği azami özen durumunda dahi zarar kaçınılmaz ise önemli ölçüde zarar tehlikesi unsuru gerçekleşecektir. Benzer tehlikeler için özel tehlike sorumluluğunun varlığı ise bir diğer ölçüttür. Özel bir tehlike sorumluluğunun düzenlendiği durumlarda benzerlik gösteren tehlikeli bir işletme faaliyeti var ise bu faaliyet için de önemli ölçüde zarar tehlikesinin olduğu varsayılacaktır.³⁷

TBK m.71/1 hükmü işletme sahibi ve varsa işletenin müteselsilen sorumlu olacağını düzenlemiştir. Burada anlatılmak istenen işletmenin sahibi dışında bir başka gerçek veya tüzel kişi tarafından işletilmesi halinde hem işletme sahibi hem de sahibi olmayan işletenin birlikte müteselsilen sorumlu olacaktır.³⁸

Yargıtay'ın baz istasyonlarına ilişkin kararları genelde "tehlike sorumluluğuna" ilişkindir. Baz istasyonunun insan sağlığı üzerinde yaratabileceği zararın kaldırılması ve tehlikenin giderilmesi talebinin tartışıldığı bir dava konumuz açısından önemlidir. Davacılar Yargıtay'a tahsis edilen bir binada memur olarak çalıştıklarını, binaya yakın yerde bulunan Türk Telekom A.Ş.'nin binasında kurulan GSM

---

uploads/2014/01/21-%C4%B0lhan-ULUSAN.pdf, s. 901 vd, (Erişim Tarihi: 20.02.2016).

³⁴ Kılıçoğlu, s.365.

³⁵ Kılıçoğlu, s.363.

³⁶ Oğuzman/Öz, s.186.

³⁷ Kılıçoğlu, s.364, 365; Akıncı, s.168.

³⁸ Reisoğlu, s.199; Kılıçoğlu, s.365.

baz istasyonları ve mini link antenlerinin kanser tehlikesi oluşturduğu gerekçesiyle bu tehlikenin giderilmesini talep etmişlerdir.

Yargıtay, dava konusu olan tesisin cep telefonlarının kullanımı için zorunlu olduğunu ve bu tesisin geniş bir kitleyi ilgilendirmesi itibarıyla da kamuya hizmet vermeyi amaçladığını, bu hizmetin verilmesinde ve tesisin kullanılması sonucu hukuk kurallarının bir gereği olarak doğan zararlardan da tesis sahibinin sorumlu olduğunu, bu sorumluluğun kusura dayanmayan, tehlike sorumluluğu olarak kabul edilmesi gerektiğini, bu özelliği nedeniyle tesisi kullanan ve onu işletenin yüksek özen yükümlülüğü bulunduğunu, aksi halde en küçük bir özensizliğin maddi değerlerle ölçülemeyecek kadar ağır sonuçlar doğurmasının kaçınılmaz olduğunu öngörmüştür. Bunun için zarar görenin zararını değil, tesis ve işletme sahibinin tesisinin işletilmesinden dolayı kişilere, bu bağlamda çevreye bir zarar vermediği ve herhangi bir olumsuz sonuç yaratmadığının kanıtlanması gerekeceği belirtilmiştir. Kararda da belirtildiği üzere, bu sonucun genel sorumluluk kurallarının aksine, davalıların işletmesinin ağır tehlike doğuracak özelliğinden kaynaklandığı açıktır.

Bu açıklamalar ve bilirkişi raporları çerçevesinde, söz konusu istasyonun konumu itibarıyla uzun süre sonunda kişi ve çevreye zarar verdiği, bu nitelikteki bir istasyonun halen bulunduğu yerde kullanılmasının sakıncalı bulunduğu, bunun daha uygun ve yerleşim çevresinden daha uzakta kurulması gerektiği ifade edilerek bu belirlemeler itibarıyla dar anlamda ve para ile ölçülebilen bir zarar yok ise de, çevre binalarda ve bu bağlamda davacının çalışmakta olduğu Yargıtay binasında çalışanlar için sağlık bakımından büyük endişeler taşıdığı, hatta yakın yıllara kadar istasyondan yansıyan radyasyonlardan kaynaklanan hastalıkla ölen kişiler olmamasına karşın son 3-4 yıl içerisinde ve tesise yakın binada çalışan beş kişinin ölmesi, halen çalışmakta olan bazı kişilerin bu hastalığa tutulması, bu yerde çalışanları psikolojik olarak yaşamını olumsuz biçimde etkilemekte olduğu ve bunun da psikolojik yapısında tedirginlik ve ümitsizlik yaratacağı, bu haliyle de yaşamdaki sağlık değerleri düşünüldüğünde o yerde çalışmasının olumsuz hale geleceği göz önünde tutulduğunda, davacının, zarar gördüğünün kabul edilmesi gerektiği sonucuna varılmıştır.³⁹

³⁹ 4. HD. 29.01.2004 E.16434, K.971.

Yargıtay'ın GSM baz istasyonunun insan sağlığı açısından tehlike yarattığı ve komşuluk hukukuna aykırı olduğu iddiasının tartışıldığı başka bir davada⁴⁰; dava konusu olan tesisin cep telefonlarının kullanımı için zorunlu olduğu ve bu tesisin geniş bir kitleyi ilgilendirmesi itibariyle de kamuya hizmet vermeyi amaçladığı ifade edilmiştir. Bu hizmetin verilmesinde ve tesisin kullanılması sonucu hukuk kurallarının bir gereği olarak doğan zararlardan da tesis sahibi sorumludur. Yargıtay'a göre, bu sorumluluk kusura dayanmayan tehlike sorumluluğu olarak da kabul edilmeli ve bu nedenle tesisini kullanan ve onu işletenin yüksek özen yükümlülüğü bulunmaktadır. Bu sonuç, davalıların işletmesinin ağır tehlike doğurabilecek niteliğinden kaynaklanmaktadır. Yargıtay, tesisin tehlike arz edip etmediğinin ayrıntılı biçimde araştırılmasını istemektedir.

Yargıtay 14. Hukuk Dairesi'nin son zamanlarda baz istasyonlarına ilişkin verdiği bir kararı⁴¹nda özetle Mahkemece Daire'nin bozma ilamı neticesinde karar verilmiş ise de; Dairenin bozma ilamına aykırı karar verildiğinin görüldüğü ifade edilmiştir. Şöyle ki; mahkemece kararın bozulmasından sonra mahallinde yapılan keşif sonucu düzenlenen bilirkişi raporunda davaya konu baz istasyonunun ilgili yönetmelikte belirtilen güvenlik mesafesine uygun olarak çalıştığı ve yönetmelikle belirlenen limit değerlerin altında faaliyet gösterdiği belirtildiğinden mahkemece davanın reddine karar verilmesi gerekirken yönetmelik hükümlerine aykırı şekilde psikolojik danışman bilirkişinin raporundaki görüşlere yanlış anlam verilerek yazılı şekilde hüküm kurulması doğru görülmemiş, bu sebeple kararın bozulması gerekmiştir.

Davada, sağlığa zarar verdiği iddiası ile şirkete ait baz istasyonunun kaldırılması istenilmiş, mahkemece ilk olarak davanın kabulüne karar verilmiş, temyiz üzerine Dairece, ilgili yönetmelik hükümlerine uygun şekilde bilirkişi heyeti oluşturulması, baz istasyonunun yönetmeliğe uygun olarak işletilip işletilmediğinin tespiti ile davacının sağlığına zarar verip vermediğinin araştırılması gerekçeleriyle karar bozulmuş, yerel mahkeme bozma ilamına uymuş, bu doğrultuda bilirkişi heyeti oluşturup keşif ve inceleme yapmış, doktor raporu almış, bu deliller ışığında her ne kadar baz istasyonunun yönetmelik değere-

⁴⁰ 4. HD. 13.02.2007, E.1532, K. 2602

⁴¹ 14. HD 19.11.2015, E.2015/10238, K.2015/10608

rine uygun kurulup işletildiği saptanmış ise de davacının taşınmazına 4-5 metre mesafede kurulan baz istasyonunun davacıyı psikolojik olarak rahatsız ettiği, olumsuz etkilediği gerekçesiyle yine davanın reddine karar vermiş davalı tarafın temyizi üzerine Yüksek Daire çoğunluğunca, mahkemenin bozmaya uymakla birlikte bozma gereklerini yerine getirmediği, delilleri yanlış değerlendirdiği toplanan delillere göre davanın reddi gerektiği gerekçeleriyle mahkeme hükmü bozulmuştur.⁴²

2. Çevreyi Kirletenin Hukuki Sorumluluğunun Çevre Kanunu'nda Düzenlenmesi

2.1. Genel olarak

Çevrenin kirletilmesinden kaynaklanan sorumluluğa ilişkin ulusal hukukumuzda temel düzenleme Çevre Kanunu'nda yer almaktadır. Türk Hukukunda çevreyi kirletenin hukuki sorumluluğuna ilişkin ilk özel düzenleme 2872 sayılı Çevre Kanunu'dur.

2.2. Çevre Kanunu'na göre Çevreyi Kirletenin Hukuki Sorumluluğunun Niteliği

Çevre Kanunu'nda kirleten açısından iki çeşit sorumluluk öngörülmüştür. Bunlardan ilki, kirletenin, çevrenin kirlenmesinden dolayı kamu kurum ve kuruluşlarına karşı sorumluluğu; ikincisi ise, kirletenin kişilere vermiş olduğu zararlardan doğan sorumluluğudur.⁴³

2.2.1. Kirletenin Kamu Kurum ve Kuruluşlarına Karşı Sorumluluğunun Hukuki Niteliği

Çevre Kanunu'nun 3. maddesinin (g) bendinde; çevrenin kirlenmesi veya böyle bir tehlikenin doğması halinde kamu kurum ve kuru-

⁴² Karşı oyda ise özetle; baz istasyonları işletenlerin sorumluluğunun tehlike sorumluluğu kapsamında değerlendirilerek, işletenin kusurlu olduğunun ispatının gerekmediğine vurgu yapılmıştır. Ayrıca çevre hakkı ve ihtiyat ilkesine değinilmiştir. Yargıtay'ın bu konuya ilişkin verdiği kararlardan bazıları şunlardır: 4. HD. 06.11.2008 E.14402, K. 13542; 4. HD. 05.05.2009 E.3119, K.6329; 4. HD. 02.06.2009 E. 4606, K. 7402; 4. HD. 12.07.2010 E.7568, K. 8483; 4. HD. 16.03.2010 E.667, K. 2876; 4. HD. 02.03.2010 E.14603, K. 2139; 4. HD. 11.02.2010 E. 14825, K. 1200; 4. HD. 21.03.2011 E.2802 K.2956.

⁴³ Demir, s.77; Ateş, s.72.

luşlarınca yapılmış olan; kirlenmenin ve bozulmanın önlenmesi için yapılan masrafların, kirlenmenin ve bozulmanın sınırlanması için yapılan masrafların, kirlenme ve bozulma ile mücadele için yapılan masrafların, çevrenin iyileştirilmesi için yapılan harcamaların kirlen tarafından ödenmesinin istenebileceğini düzenlemiştir.

Kirlenenin bu masraflardan sorumlu tutulabilmesi için mutlaka çevrenin kirlenmiş olması gerekmeyp, kirlenme tehlikesinin bulunması kişinin sorumluluğunun doğması için yeterlidir.⁴⁴ Çevreyi kirlenler, bu davranışlarında kusurlar bulunmasa bile, verdikleri zararlar sebebiyle kamu kurum ve kuruluşlarının yaptıkları masrafları ödemek zorundadırlar. Kusursuz sorumlulukta ortaya çıkan sonuca sebebiyet verilmesi kural olarak yeterli olup davranışın taksire veya kasta dayanması gerekmemektedir. Kirlen objektif özen gösterme yükümlülüğüne aykırı olarak kirlenmeye sebep olmuşsa; kirlenmenin önlenmesi, sınırlanması, mücadelesi ve çevrenin iyileştirilmesi için bir takım masraflar yapılacak olursa bu masrafları kusuru olmasa da tazmin etmekle yükümlü olacaktır.⁴⁵

2.2.2. Kirlenenin Kişilere Verdiği Zararlardan Sorumluluğunun Hukuki Niteliği

Kirlenenin, çevreyi kirlen davranışları nedeniyle kişilere verdiği zararlardan doğan sorumluluğu, "Kirlenenin Sorumluluğu" kenar başlığı altında, Çevre Kanunu'nun (ÇK) 28. maddesinde düzenlenmiştir. Söz konusu maddeye göre: "*Çevreyi kirlenler ve çevreye zarar verenler sebep oldukları kirlenme ve bozulmadan doğan zararlardan dolayı kusur şartı aranmaksızın sorumludurlar. Kirlenenin meydana gelen zararlardan ötürü genel hükümlere göre de tazminat sorumluluğu saklıdır.*"

ÇK m.28'de düzenlenen bu sorumluluk haksız fiil sorumluluğu olmakla birlikte maddede açıkça kusur şartı aranmadığı için buradaki sorumluluk da kusursuz sorumluluktur. Dolayısıyla haksız fiilin kusur unsuru aranmaz.

⁴⁴ Şeref Ertaş, Çevre Hukuku ve Hayvan Hakları Hukuku, Birleşik Matbaacılık, İzmir, 2012, s.161; K. Emre Gökyayla, "2872 sayılı Kanun'a Göre "Kirlenen" in Hukuki Sorumluluğu", Prof. Dr. Selahattin Sulhi Tekinay'a Armağan, İstanbul, 1999, s.287.

⁴⁵ Ateş, s.72; Gökyayla, s.288.

Bu maddede öngörülen kusursuz sorumluluğun objektif özen gösterme yükümlülüğünün ihlaline dayanan bir kusursuz sorumluluk esasına mı yoksa hakkaniyet düşüncesinden doğan fedakârlığın denkleştirilmesi esasına mı ya da tehlike esasına dayanan bir sorumluluk türü mü olduğu konusunda doktrinde bir görüş birliği bulunmamaktadır.⁴⁶

Bir görüşe göre⁴⁷ burada özel bir tehlike sorumluluğu bulunmaktadır. Tehlike sorumluluğu, kişinin sorumlu olması için kusurlu olması veya objektif özen gösterme yükümlülüğünü ihlal etmesi aranmadığı için sorumluluk türleri içinde en ağırıdır.⁴⁸ Tehlike sorumluluğunun söz konusu olduğu hallerde fiille meydana gelen sonuç arasında illiyet bağının varlığı yeterlidir. Günümüzde sanayi ve teknolojinin hızla gelişmesi tehlikeli faaliyetleri de beraberinde getirmektedir. Bu faaliyetler de çoğu zaman çevre kirliliğine sebebiyet vermektedir. Böyle bir durumda sorumluluğun tehlike esasına dayandırılması gerekse de çevre kirliliğinin kaynağı her zaman tehlikeli faaliyet olmayabilir. Bazı hallerde çevre kirliliğine hukuka uygun bir fiil de yol açabilir. Bu halde, sırf tehlike esasını benimsendiği için zararın giderilmemesi hakkaniyete uygun düşmeyecektir. ÇK m.28 açısından tehlike sorumluluğunun kabulü mümkün olsa da çevre kirlenmesinden doğan zararlar her zaman tehlikeli bir faaliyet sonucu doğmayacağından yeterli değildir.

Bir başka görüş ise ÇK m.28'in fedakârlığın denkleştirilmesi ilkesinin bir uygulaması olduğunu ifade etmektedir.⁴⁹ Bu görüşte kanun koyucunun hükmü koyarken belirli bir sorumluluk ilkesi benimsemeyip durumun özelliğine göre, kusur, tehlike ve fedakârlığın denkleştirilmesi ilkesi ile doldurulacak bir çerçeve hüküm tercih ettiğini belirtmektedir.⁵⁰ Bu görüş, zarar verenle zarar gören arasında zararın hakkaniyete uygun paylaşılması karşısında her zaman tam bir tazminata hükmedilemeyeceği gerekçesi ile eleştirilmektedir.⁵¹

⁴⁶ Ertaş, 2012, 163; Ahmet Güneş, Avrupa Birliği Çevre Hukuku, On iki Levha Yayıncılık, İstanbul, 2015, s.326, 327; Gökyayla, s.289.

⁴⁷ Çörtoğlu, 1986, 77-100, 81.

⁴⁸ Kılıçoğlu, s.235.

⁴⁹ İlhan Uluslan, Medeni Hukukta Fedakârlığın Denkleştirilmesi İlkesi ve Uygulama Alanı, İstanbul, 2012, s.355.

⁵⁰ Uluslan, s.355, 356.

⁵¹ Ali Ulusoy, "Çevre Kirlenmesinin Oluşmasından Sonraki Aşamada Medeni Hukuk, Ceza Hukuku ve İdare Hukuku Çözümlerine Genel Bir Bakış", AÜHFHD, Y. 1993, C. 43, S. 1-4, s. 125-142, s. 128.

Konuyla ilgili olarak bir diğer görüşe göre ise ÇK m.28'deki sorumluluk, kendine özgü ağırlaştırılmış bir sorumluluktur. Bu görüşe göre kirletenin sorumluluğu, tehlike sorumluluğuna dayanabileceği gibi objektif özen gösterme yükümlülüğünün ihlaline ya da egemenlik alanı ve yarar-zarar dengesi düşüncesine dayanabilir.⁵²

Doktrindeki baskın görüş, gerek kurtuluş kanıtı getirme imkânı tanımamış olması ve gerekse de tazminat sorumluluğuna yer vermiş olması nedeni ile ÇK m.28'deki sorumluluğun ağırlaştırılmış sebep sorumluluğu olduğunu kabul etmektedir.⁵³

ÇK'nun getirmiş olduğu bu sorumluluk türünde kirletenin kurtuluş kanıtı getirme imkânı bulunmamaktadır. Yani kirleten, kirlenmenin önlenmesi için gerekli olan her türlü tedbiri almış olsa dahi sorumluluktan kurtulamayacaktır. Ağırlaştırılmış objektif sorumluluk halinde sadece kurucu unsur olan illiyet bağı koşulu gerçekleşmiş ise, artık kirletenin kendisinden beklenen özeni gösterip göstermediğine bakılmaksızın sorumlu tutulmaktadır.

ÇK m.28'de düzenlenen kirletenin kişilere verdiği zararlardan dolayı sorumluluğu, ağırlaştırılmış olağan sebep sorumluluğudur. Ancak, kirletenin sorumluluğunu, tek bir esasa dayandığını söyleyebilmek yukarıdaki açıklamalar kapsamında mümkün değildir.

ÇK m.28'in 2. fıkrasına dayanılarak doktrinde birinci fıkrada kusura dayanmayan sorumluluk, ikinci fıkrada kusur sorumluluğunun öngörüldüğü ileri sürülmektedir. Aynı hükmün ilk fıkrasında "kusur şartı aranmaksızın" kirletenlerin sorumluluğunu kabul eden kanun koyucunun, ikinci fıkrada, bu ifadeyi kullanmayıp, sadece "genel hükümlere" yollama yapmış olması, burada kirletenlerin kusur sorumluluğunun öngörüldüğü şeklinde bir yorumu haklı gösterir.⁵⁴

ÇK ile getirilen bu sorumluluğa ilişkin hükümler diğer kanunlarda düzenlenmiş bulunan sorumlulukları ortadan kaldıracak nitelikte olmayıp bu sorumluluklardan zarar gören kişinin daha lehine olan

⁵² Ertas, s.163.

⁵³ Nuri Erişgin, Çevre Kirletenin Hukuksal Sorumluluğunda İlliyet Bağı, İmaj, Ankara, 2005, s.34; Tandoğan, s.25; Sirmen, 1990, s.23; Çörtoğlu, 1986, s.81; Alica, s.48, 49; Emel Badur, Çevreyi Kirletenin Hukuki Sorumluluğu, Çevre Hukuku Sempozyumu, Ankara, 2006, s.111.

⁵⁴ Oğuzman/Öz, s.661; Demir, s.82.

sorumluluk hükümlerine gidilecektir.⁵⁵ Çevre kirletenin sorumluluğu ise, diğer sorumluluk türlerine göre zarar gören açısından zararını tazmini için elverişli bir sorumluluk türü olup illiyet bağının varlığını ispatlaması yeterli olmaktadır.⁵⁶

2.2.3. Çevre Kanunu'na göre Çevreyi Kirletenin Hukuki Sorumluluğunun Şartları

ÇK m.28 uyarınca çevreyi kirletenin hukuki sorumluluğunun varlığından söz edebilmek için ilk olarak kusursuz sorumluluk için gerekli olan unsurların bulunması gerekir. Kusursuz sorumluluk esasına dayanan haksız fiil hallerinde kusur dışındaki haksız fiilin diğer unsurlarının bulunması gerekir. Kusur sorumluluğunda kural olarak bulunması gereken hukuka aykırı bir fiil ile zararın meydana gelmesi ve meydana gelen zarar ile hukuka aykırı fiil arasında illiyet bağının varlığı kusursuz sorumluluğun doğmasının koşullarıdır.⁵⁷ ÇK m.28 bakımından sorumluluğun öznesi olan çevreyi kirleten ve çevrenin kirlenmesi unsurları ise özel şartlardır. ÇK'na göre çevreyi kirletenin sorumluluğunun şartlarından ilk olarak söz konusu Kanun'a özgü şartlar incelenecektir. Ardında da genel sorumluluk şartları açıklanacaktır.

2.2.3.1. Kirletenin bulunması

ÇK m.2 kirleteni; faaliyetleri sırasında veya sonrasında doğrudan veya dolaylı olarak çevre kirliliğine, ekolojik dengenin ve çevrenin bozulmasına neden olan gerçek ve tüzel kişiler olarak tanımlamaktadır. Buna göre çevre kirliliğinin yol açtığı zarardan kirleten sorumludur.

⁵⁵ Bu konuda Yargıtay 4.HD: 09.02.1988 T. ve 1988/10677 E., 1988/1297 K. sayılı kararında, "sözü edilen ikinci fıkra hükmü, Çevre Kanunu ile, davacının diğer sorumluluk sebeplerine dayanma olanağının ortadan kaldırılmadığını belirten bir hüküm olarak yorumlanmıştır. Aynı kararda, burada sorumlulukların yarışmasının söz konusu olduğu açıklanarak, zarar görenin somut olayda, hangi sorumluluk sebebinin kendi lehinde görüyorsa, ona göre seçim yaparak, davasını Çevre Kanunu'na, Medeni Kanun'un 730. maddesine veya şartları gerçekleşmişse Borçlar Kanunu'nun 58. maddesine dayandırabileceği sonucuna varılmıştır."

⁵⁶ Ateş, s.73; Gökyayla, s.292; Akipek, 1996, 9; Ertas, 2012, 111 vd.; Yongalık, 1998, 64 vd.; Güneş, s.136 vd.; Ruşen Keleş/Birol Ertan, Çevre Hukukuna Giriş, Ankara, 2002, s.166; Badur, s.112; Demir, s.82.

⁵⁷ Seda İrem Çakırca, "Çevreyi Kirletenin Hukuki Sorumluluğu", İÜSBFD, No:47. s.59-94. 2012, s.81.

ÇK m.2'ye göre, çevrenin kirlenmesinden sorumlu olacak kişiler; gerçek kişiler olabileceği gibi, tüzel kişiler de olabilir. Madde metninde açıkça düzenlenmese de kamu tüzel kişileri de bu sorumluluğun kapsamındadır. Bu bağlamda kamu tüzel kişileri de çevreyi kirletmeleri halinde idare hukuku çerçevesinde değil, özel hukuk kuralları çerçevesinde sorumlu olmalıdırlar.⁵⁸ Uygulamada da ÇK m.2 geniş yorumlanarak, kamu tüzel kişilerinin de kirleten olarak sorumluluklarının bulunduğu kabul edilmiştir. Bu doğrultuda Yargıtay 4. Hukuk Dairesi, Yatağan Termik Santrali aleyhine açılan davada, santralin çevreyi kirletmesinden doğan zararın tazminine ilişkin davanın özel hukuk hükümlerinin uygulanacağını, mahkemenin kendini görevli ve yetkili bulması yönündeki kararını usul ve kanuna uygun bulmuştur.⁵⁹

Davalı Kara Yolları Genel Müdürlüğü'nün Gaziantep Kömürler Yolu'nun kaplama işinin yapılmasını eser sözleşmesiyle diğer davalıya verdiği, diğer davalının ise, davalı idarenin gösterdiği saha üzerinde ve önceden tespit edilmiş projelere göre şantiye kurarak çalıştırmaya başladığı ve taş kırma, elek tesislerinde eleme sırasında çıkan tozlar ve bitümlü sıcak karışım sırasında meydana gelen is ve dumanlarla tarım arazisi üzerinde çevreyi kirleterek davacıya zarar verdiği, zararlı ilgili olarak açılan davada Yargıtay 4. Hukuk Dairesi verdiği kararında, çevre kirlenmesinden doğan sorumluluğun ağırlaştırılmış bir objektif sorumluluk olduğu ve kamu tüzel kişilerinin çevreye verdikleri zararlardan dolayı özel hukuk hükümlerine tabi olduğu, kirlenmenin, kamu yararı gibi kavramlardan tamamen bağımsız nitelikte olduğu, Çevre Kanunu'nun, çevrenin kirlenmemesi hususunda uyulması gereken kuralları, tüm özel ve tüzel kişileri bağlayıcı nitelikte olduğu,

⁵⁸ Çakırca, s. 82; Aynı şekilde kamu tüzel kişilerinin çevre kirlenmesi sebebiyle davacı olduklarında da, yargılama yeri idari yargı olmayacaktır. Yargıtay bir kararında, "...Dava dilekçesinin içeriği ve iddianın ileri sürülüş biçimine göre davadaki istek Çevre Hukuku yanında Türk Medeni Kanunu'nun 737. ve bu maddenin yaptırımını olan 730. maddesine dayanılarak el atmanın önlenmesi ve bununla ilgili gerekli önlemlerin alınmasına ilişkindir. Bu yönü itibarıyla Çevre Hukukunu da ilgilendiren Türk Medeni Kanunu'nun 737. maddesine dayanılarak açılan davaların incelenme mercii'nin genel yargı olduğu tartışmasızdır." ifadeleri ile davacı veya davalı tarafın kamu tüzel kişisi olmasına bakmaksızın, çevre kirlenmesini veya MK.m.737'yi konu alan bir davanın özel hukuk kuralları ile çözüleceği sonucuna ulaşmıştır. Y. 1. HD., 21.06.2006 T., 2006/6156 E., 2006/7222 K. (Kazancı Bilgi Bankası).

⁵⁹ Ateş, s.76; Yargıtay 4.HD'nin 04.06.1985, E.4060, K.5630 sayılı kararı için bkz. Aynı konuya ilişkin olarak bkz. 4. HD: 04.12.2008, E. 2008/2143;K 2008/15114.

kamu tüzel kişilerinin, çevreyi kirletme açısından eylemlerinde idare emir ve kurallara göre hareket edeceklerini söylemek yasanın amacı ve açık hükümleriyle bağdaşmayacağı, davalı idarenin çevreyi kirleten ve davacılara karar veren çalışmanın nereye ve nasıl yapılacağını belirlemekle çevrenin kirletilmesine dolaylı olarak katıldığını ifade etmiştir.⁶⁰

Davacının TEAŞ Genel Müdürlüğü aleyhine termik santral bacasından çıkan gazların ekili araziye vermiş olduğu maddi zarar dolaşısıyla açılan tazminat davasında yerel mahkemenin vermiş olduğu davanın kısmen kabulüne ilişkin kararı, usul ve yasaya uygun olduğu için Yargıtay 4. Hukuk Dairesi onamıştır.⁶¹

Çevre Kanun'una ve Yargıtay uygulamasına göre, kirleten olabilmek için kirliliğe neden olan işletmenin veya eşyanın sahibi olmak şart olmadığından şahsi hak sahipleri de, örneğin intifa hakkı sahibi, taşınmazı işleten, kiracı ve kirliliğe neden olan nesnelere zilyetliğinde bulunduran ve ondan ekonomik fayda sağlayan herkes (taşınmaz maliki, atık boşaltan yerinin sahibi, tanker sahibi, atık üreticisi, kapatılan bir tesisin son işleticisi, tehlikeli madde taşıyıcısı, tehlikeli faaliyetin yapıldığı tesisin işleteni, atık boşaltan gibi) kirleten olarak sorumludurlar.⁶²

ÇK'nun "kirletme yasağı" başlıklı 8. maddesine göre "Her türlü atık ve artığı, çevreye zarar verecek şekilde, ilgili yönetmeliklerde belirlenen standartlara ve yöntemlere aykırı olarak doğrudan ve dolaylı biçimde alıcı ortama vermek, depolamak, taşımak, uzaklaştırmak ve benzeri faaliyetlerde bulunmak yasaktır." Buna düzenlemeye göre atıkları buradaki esaslara göre her türlü atık ve artığı, alıcı ortama veren, depolayan, taşıyan, uzaklaştıran kişiler kirletendir. Aynı maddenin 2. fıkrasında "Kirlenme ihtimalinin bulunduğu durumlarda ilgililer kirlenmeyi önlemekle; kirlenmenin meydana geldiği hallerde kirleten, kirlenmeyi durdurmak, kirlenmenin etkilerini gidermek veya azaltmak için gerekli tedbirleri almakla yükümlüdürler." hükmü bulunmaktadır. Bu fıkrada ilk fıkrada belirtilen eylemleri yapanların kirleten olacağı kabul edilmiştir.

⁶⁰ 4.HD: 09.02.1989 T. ve 1988/7660 E., 1989/1046 K.(Yayımlanmamıştır.) Demir, s.17.

⁶¹ 4.HD: 01.04.2002 T. ve 2001/13023 E., 2002/3880 K.(Yayımlanmamıştır.) Demir, s.17.

⁶² Ertaş, s.107; Demir, s.15, 16; Gökyayla, s.207; Çakırca, s.82.

Her ne kadar madde metninde, çevreyi kirletenin “faaliyetler”inden kaynaklanan çevre kirliliğine işaret edilmişse de, bu ifadeyi ihmalleri de kapsayacak şekilde değerlendirmek isabetli olacaktır.⁶³

2.2.3.2. Çevrenin kirlenmesi

ÇK uyarınca çevreyi kirletenin sorumlu olabilmesi için diğer bir şart ise çevrenin kirlenmesidir. Burada anlatılmak istenen, çevrenin hukuka aykırı bir fiille kirlenmesi değil, kirlenme olayının kendisinin gerçekleşmesidir. Çevrenin kirlenmesi ile çevrede meydana gelen ve canlıların sağlığını, çevresel değerleri ve ekolojik dengeyi bozabilecek her türlü olumsuz etki anlatılmaktadır.

Çevrenin kirlenmesi olayının gerçekleşmesi sorumluluğun doğuşu için yeterlidir. Kirlenmenin kendisinin ÇK’na aykırılığı sebebiyle, kirlenme gerçekleştiği zaman hukuka aykırılık da gerçekleşmiş olur.⁶⁴ Çevrenin kirlenmesi, taşınmazın kullanılmasından kaynaklanan müdahale türlerinde olduğu gibi olumlu, olumsuz ve manevi şekillerde gerçekleşebilir. Çevre kirliliği, her türlü olumsuz müdahale olarak tanımlandıktan sonra, ÇK m.28’in sadece olumlu müdahaleleri kapsamına aldığı ve kirletenin olumsuz ve manevi müdahaleleri nedeniyle ÇK’na göre hukuki sorumluluğunun olamayacağı görüşü⁶⁵ geçerliliğini yitirmiştir. Kanunda anılan olumsuz etkinin, olumsuz bir müdahaleden kaynaklanabileceği gibi olumlu veya manevi bir müdahaleden de kaynaklanacağı kabul edilmelidir.⁶⁶

2.2.3.3. Kirletmenin hukuka aykırı olması

Kirletmenin hukuka aykırı olmasından, mülkiyet üzerindeki aynı ya da şahsi hakkın kanuni sınırlar aşılarak herkesin ortak malı sayılabilecek çevreye zarar verici nitelikte kullanılması anlaşılmaktadır.⁶⁷ Çevreyi kirletenin fiilinin kendisi ÇK’na aykırılık taşıması sebebiyle, kirlenme gerçekleştiği zaman hukuka aykırılık da gerçekleşmiş sayılır.

⁶³ Çakırca, s.82, 83; Nükhet Turgut, Çevre Hukuku, Savaş Yayınevi, Ankara, 2001, s.298.

⁶⁴ Oğuzman/Öz, s.659.

⁶⁵ Gökyayla, s.300, 301: Gökyayla, kirletenin olumsuz ve manevi çevre kirlenmelerinde de sorumlu tutmanın hakkaniyete uygun olmakla birlikte, ÇK m.28’in yorumundan bu sonuca varılamayacağını ancak de lege feranda (olması gereken hukuk) olarak savunulabileceğini ileri sürmüştür.

⁶⁶ Çakırca, s.83.

⁶⁷ Gökyayla, s.293; Demir, s.87.

ÇK m.28'de düzenlenen kirletenin hukuki sorumluluğunun kusursuz sorumluluk esasına dayandığı ve kusursuz sorumluluğun doğması için haksız fiilin kusur şartının aranmayacağı açıktır. Ancak kusursuz sorumlulukta, hukuka aykırılık unsurunun da aranmaması gerektiği yönünde bir görüş vardır. Buna göre; kusursuz davranışta kusurlu bir fiil gibi hukuka aykırılık unsuru da aranmaz; kusursuz sorumlulukta, sorumluluğu doğuran olay, zarar ve zarar ile sorumluluğu doğuran olay arasında illiyet bağının varlığı sorumluluğun doğması için yeterlidir.⁶⁸ Fakat bizim de katıldığımız görüşe göre ÇK m.28' de aranmayan koşul kusurdur. Bunun dışında aranmayacak bir koşul olsaydı kanun koyucu bunu da açıkça düzenlemesi gerekirdi. Zira hukuka uygun fiillerden kişileri sorumlu tutmak, hukuken uygun karşılanabilecek bir durum değildir.⁶⁹ Böyle bir durumun kabul edilmesi için açık bir düzenleme gerekir. Açık bir düzenleme olmayan bu hususta hukuka aykırılık unsurunun yorum yoluyla çıkarılması uygun değildir. Ayrıca böyle bir görüşün kabulü; bütün kusursuz sorumluluk hallerinde hukuka aykırılık unsurunun aranmamasını gerektireceğinden doğru olmaz.⁷⁰

Hukuka aykırılığın belirlenmesinde özellikle ÇK hükümlerine göre çıkarılmış olan ve kirlilik standartlarını düzenleyen yönetmelik hükümleri dikkate alınmalıdır. Buna göre, ÇK'na dayanarak çıkarılan yönetmeliklerde belirlenen standartların üzerinde bir müdahale, hukuka aykırı olarak nitelenir ve sorumluluğun doğmasına neden olur.⁷¹

Yargıtay'ın baz istasyonları konusunda yerleşmiş içtihatlarına⁷² göre: *"...kullanılan istasyonun konumu itibariyle uzun sürede kişi ve çevreye zarar verdiği, bu nitelikteki bir istasyonun halen bulunduğu yerde kullanılmasının sakıncalı bulunduğu, bunun daha uygun ve yerleşim çevresinden daha*

⁶⁸ İlhan Ulusan, Çevre Kirlenmesinden Doğan Sorumlulukta Fedakârlığın Denkleştirilmesi İlkesi, YD, C.12, S.59, 1986, s.75 vd.

⁶⁹ Ertaş, s.170.

⁷⁰ Gökyayla, s.290

⁷¹ Ertaş, s.170; Demir, 2011, 89.

⁷² 4.HD: 27.09.2004 T. ve 2004/2954 E., 2004/10516 K. Ayrıca bu konu ile ilgili olarak aynı nitelikteki kararlar için Bkz, 4.HD: 29.11.2007 T. ve 2007/1801 E., 2007/15148 K.; 4.HD: 22.09.2008 T. ve 2007/14629 E., 2008/10720 K.; 4.HD: 07.07.2009 T. ve 2009/6476 E., 2009/9108 K.; 4.HD: 13.10.2008 T. ve 2008/1554 E., 2008/11727 K.; 4.HD: 22.09.2008 T. ve 2007/14629 E., 2008/10720 K.; 4.HD: 07.07.2009 T. ve 2009/6476 E., 2009/9108 K.; 4.HD: 04.12.2008 T. ve 2008/2143 E., 2008/15114 K.; 4.HD: 07/07/2009 T. Ve 2009/6476 E., 2009/9108 K.(Yayımlanmamıştır).

uzakta kurulması gerektiği ifade edilmiştir. Bu belirlemeler itibariyle dar anlamda ve para ile ölçülebilen bir zarar yok ise de, çevre binalarda ve bu bağlamda davacının oturmakta olduğu binada yaşayanlar için sağlık bakımından büyük endişeler taşıdığı, bu yerde oturanların psikolojik olarak yaşamını olumsuz biçimde etkilemekte ve bunun da psikolojik yapısında tedirginlik ve ümitsizlik yaratacağı, bu haliyle de yaşamdaki sağlık değerleri düşünüldüğünde o yerde oturmanın olumsuz hale geleceği göz önünde tutulduğunda, davacının, zarar gördüğü kabul edilmeli ve davanın kabulüne karar verilmelidir.” şeklindedir. Buna göre, baz istasyonları, yönetmeliğe uygun olarak sınır değerlerin altında kurulmuş olsa bile baz istasyonuna yakın oturanların zarar gördüğü kabul edilmiştir.

Bazı kirlenme standartlarının henüz yönetmelikler yoluyla belirlenmemesi, kirletenin ÇK m.28’e göre sorumluluğunun doğmasına engel değildir. Bu gibi durumlarda hakim, kirlenmenin yasal sınırlarını, uluslararası standartlara, yöresel şartlara ve ülkedeki teknik imkanlara göre bilirkişilere tespit ettirmelidir.⁷³

ÇK’nda hukuka aykırı sonucu ortadan kaldıracak hukuka uygunluk sebeplerinden bahsedilmese de, genel esaslar çerçevesinde ortada bir hukuka uygunluk sebebi varsa kirleten sorumluluktan kurtulabilmelidir.⁷⁴ Örneğin kamu yararı⁷⁵, zorunluluk hali veya meşru müda-

⁷³ Demir, 2011, 90.

⁷⁴ Gökyayla, s.194; Çakırca, s.84.

⁷⁵ Yargıtay baz istasyonlarına ilişkin verdiği kararlarında sıklıkla, hiçbir hizmet, insan yaşamı kadar öncelik ve hayati önem taşımadığını belirtmiştir. “ ...Diğer bir anlatımla, yararlı bir hizmetin karşılığı olarak insanın ölümü uygun bir sonuç olarak kabul edilemez, insan sağlığını tehlikeye atan bir hizmetin, kişi yaşamının önüne geçmesi ve ona üstünlük tanınması doğru bir yaklaşım olarak düşünülemez. Bu nedenle, dava konusu baz istasyonlarının işletilmesinden dolayı çevre sakinlerine, dolayısıyla davacıya/ davacılar zarar verip vermediğinin araştırılması gerekir. Dosya kapsamına göre, kullanılan istasyonun konumu itibariyle, uzun sürede kişi ve çevre sağlığına zarar vereceği, bu nitelikteki bir istasyonun halen bulunduğu yerde kullanılmasının sakıncalı bulunduğu, daha uygun ve yerleşim çevresinden daha uzakta kurulması gerektiği sonucuna varılmıştır. Somut olayda; yapılan araştırma ve incelemeler sonucunda, çevre binalarda ve davacının meskeninde oturanların sağlık bakımından büyük endişeler taşıdığı, son zamanlarda ülke genelinde ortaya çıkan ve medyada zaman zaman yer alan olumsuz vakaların da bölgede yaşayan insanların yaşamını psikolojik olarak olumsuz biçimde etkilediği, tedirginlik ve ümitsizliğe sevk ettiği açık olup, davacının zarar gördüğünün kabulü gerekir.” ifadelerinin kullanıldığı bir kararında Yargıtay, kamu yararının hukuk uygunluk sebebi olarak değerlendirilmesi konusunda oldukça titiz davranılması gerektiğini vurgulamıştır. Y. 4. HD., 12.06.2008 T., 2008/6419 E., 2008/8094 K. (Kazancı Bilgi Bankası). Aynı yönde bkz.: Y. 4. HD., 11.06.2009 T.,

faa durumlarında hukuka uygunluk sebebinin varlığından söz edilebilir. Fakat bu hukuka uygunluk sebepleri, çevre kirliliği gibi geri dönüşü olmayan zararlara yol açan faaliyetler açısından, mümkün olduğunca dar yorumlanmalıdır.⁷⁶ Çevrenin kirletilmesi konusunda, genel hükümler bağlamında mağdurun rızasından hukuka aykırılığı kaldıracı bir unsur olarak kabul etmek mümkün değildir. Zira çevrenin kirletilmesi çoğu zaman bireysel mağduriyetten çok kamusal zarara yol açar.⁷⁷

2.2.3.4. Çevrenin kirlenmesinden zarar doğması

Kirletenin, çevreyi kirleten faaliyetlerinden sorumlu tutulabilmesi için, söz konusu fiilin bir zarara yol açması gerekmektedir.⁷⁸ Ortada tazmini gereken bir zarar olmalı ki kirletenin sorumluluğu söz konusu olsun.⁷⁹ ÇK’nda çevre zararı kavramı açıkça tanımlanmamış fakat bu kavramla ilgili olan çevrenin korunması, çevre kirliliği, kirleten, atık ve alıcı ortam kavramları tanımlanmıştır. Bunlar birlikte değerlendirildiğinde Çevre Kanunu’nda çevre zararı kavramının hem çevre kirliliğinden doğan kişi ve mal zararlarını hem de çevrenin doğrudan etkilenmesi sonucu oluşan ekolojik zararları kapsadığı anlaşılmaktadır.⁸⁰ ÇK çevre kavramını “biyolojik, sosyal, ekonomik ve kültürel ortam” olarak çok kapsamlı şekilde tanımlanmıştır (m.2/b). Bundan hareketle bu ortamlarda gerçekleşecek kirlenme ve tahribatlar çevre zararı kapsamında yer alacaktır. Çevre Kanunu’nda çevresel zarar kavramının tanımına yer verilmemesi hem uygulamada bir takım sorunlara yol açarken, hem de çevresel zararın dar anlamda zarar olarak yorumlanması neticesinde çevreyi korumakta eksik kalmaktadır.

2009/5820 E., 2009/7837 K. (Kazancı Bilgi Bankası).

⁷⁶ Çakırca, s.84.

⁷⁷ Oğuzman/Öz, s.659; Gökyayla, s.294; Çakırca, s. 84.

⁷⁸ Yargıtay, henüz tamamlanmamış, inşa halinde bulunan bir baz istasyonunun yaratacağı olası çevre ve insan sağlığı zararlarına ilişkin faaliyetin durdurulması talebinin, baz istasyonunun çevreye zarar verip vermeyeceği, zarar verecekse hangi alana kadar ve ne ölçüde yayılarak zarar vereceğinin tespit edilmeden reddedilmesini hukuka aykırı bulmuştur. Y. 4. HD., 28.04.2005 T., 2004/10411 E., 2005/4505 K. (Kazancı Bilgi Bankası).

⁷⁹ Demir, s.94.

⁸⁰ Güzin Üçışık, Fehim Üçışık Çevre Hukuku, Ankara,2013, s.19; Turgut, s. 556 vd.; Yongalık, s.24 vd.

Avrupa Birliği Çevresel Sorumluluk Direktifi⁸¹'nde çevresel zararın tanımlanmasında korunan değerlere göre ayırım yapılmıştır. Direktif, çevrenin biyolojik çeşitlilik, su ve toprak öğelerini korumaktadır.⁸² Direktif'te korunan türler ve yaşam alanları açısından çevresel zarar, bu türlerin ve yaşam alanlarının uygun muhafaza haline ulaşma veya bu uygun muhafaza halinin sürdürülmesine yönelik ciddi zararlı etkiler (m.2/1-a) olarak tanımlanmıştır.

Korunan türler ve yaşam alanları açısından çevresel zarar, Direktif'in 1. maddesinin (a) bendinde, bu türlerin ve yaşam alanlarının uygun muhafaza haline ulaşma veya bu uygun muhafaza halinin sürdürülmesine yönelik ciddi zararlı etkiler olarak tanımlanmıştır. Direktif'in Ek I'inde biyolojik çeşitliliğe yönelik çevresel bir zararın ciddiyetinin tespitine yönelik çeşitli ölçütler bulunmaktadır. Burada, söz konusu türlerin ve yaşam alanlarının sayısı, rolü, üreme kabiliyeti ve kendilerini yenileme olanağı gibi ekosentrik (ekosistem merkezli) bir yaklaşımı benimseyen ölçütlerle birlikte, insan sağlığı gibi antroposentrik (insan merkezli) bakış açısını yansıtan unsurlara da yer verilmiştir. Direktif'in 2. maddesinin 4. fıkrasında ise, uygun muhafaza hali tanımlanarak, doğal yaşam alanları ve türler bakımından uygun muhafaza halinin varlığının kabulü için gerekli olan koşullara soyut olarak yer verilmiştir.⁸³

ÇK m.28. kapsamına giren zararlar bakımından bir ayırım yapılmadığından, buradaki zarar, Borçlar Kanunu'ndaki genel hükümlere göre belirlenmelidir. Buna göre, çevreyi kirletici faaliyet sonucunda ya doğrudan ya da dolaylı olarak bir zarar doğmalıdır. Böylece ÇK m.28'e göre sorumlu tutulan kirletenden, maddi zarar olarak fiili zarar, yoksun kalınan kar, cismani zararlar, destekten yoksunluk zararı, cenaze masrafları ve manevi zarar talep edilebilir.⁸⁴ Ayrıca zararın eşyaya veya şahsa dair olması tazminat sorumluluğu açısından önemli değildir.⁸⁵ Maddi zararın yanında, çevre kirlenmesinden kaynaklanan ma-

⁸¹ Directive 2004/35//35/CE Of The European Parliament And Of The Council on Environmental Liability with regard to the Prevention and Remedying of Environmental Damage Environmental Liability, <http://ec.europa.eu/environment/images/border-singelcal-bottom2.gif>

⁸² Üçışık, s.19, Güneş, s.306.

⁸³ Güneş, s. 87.

⁸⁴ Ateş, s. 77; Akipek, 1994, 18; Ertaş, s.118; Demir, s. 94.

⁸⁵ Gökyayla, 1999, 296; Çakırca, 2012, 84.

nevi zararın⁸⁶ da tazmini istenebilmelidir. Zararın doğduğunu ispat etmek TMK m.6'da yer alan ispat koşulları uyarınca mağdura aittir.⁸⁷ Ancak hayatın olağan akışı içerisinde kişinin çevre kirlenmesine yol açtığı ve bu kirlenmenin çevreye zarar verdiği iddiası kabul edilebiliyorsa, hakim başka bir delil aramadan kirlenmeye sebep olmanın varlığını kabul etmelidir.⁸⁸ Zarar gören, özel hukuk veya kamu hukuku tüzel kişisi veya gerçek bir kişi olabilir.⁸⁹

2.2.3.5. Kirletici faaliyet ile zarar arasında uygun illiyet bağının bulunması

ÇK m.28 anlamında, kirletenin sorumluluğundan da söz edebilmek için çevrenin kirlenmesine sebep olan olay ile meydana gelen zarar arasında uygun illiyet bağının bulunması gerekir. Yargıtay Hukuk Genel Kurulu (HGK), batan bir geminin denizde yarattığı çevre kirliliğine ilişkin illiyet bağının varlığını incelediği bir kararında, denizden ve havadan yapılan bilirkişi incelemesinde ve resmi makamların çoğu gözleme dayanan yansız raporlarında, davalı donatana ait tankerin infilak ederek battığı, bunu takiben denizde çevre kirliliğinin oluştuğu ve akıntıların etkisiyle Türk Karasuları'na geldiğinin açıkça belirlenmesinden yararlanmıştı. Yargıtay HGK olay tarihinde Karadeniz'de başka bir tankerin infilak edip battığı da ileri sürülmediğinden, denizde çevre kirliliği oluşturan petrolün, davalının tankerinden meydana geldiği; başka bir ifade ile geminin batması ile denizde oluşan kirlenme arasında illiyet bağı olduğunu kabul etmiştir.⁹⁰

⁸⁶ Yargıtay baz istasyonlarına ilişkin olarak verdiği diğer bir güncel kararında, dar anlamda ve para ile ölçülebilen bir zarar yok ise de, baz istasyonunun insanların kalabalık olarak yaşadığı yere yakınlığı, çevre binalarda ve davacı yanın konutlarında yaşayanların sağlık yönünden büyük endişeler taşıdığı, aynı bölgede yaşayan insanların yaşamının psikolojik olarak olumsuz biçimde etkilendiği ve bunun da insanların psikolojik yapısında tedirginlik ve ümitsizlik yaratacağı açık olması nedeniyle davacıların zarar gördüğünün kabulünün gerektiğinin altını çizmiştir. Y. 4. HD., 22.06.2010 T., 2010/4719 E., 2010/7549 K. (Kazancı Bilgi Bankası).

⁸⁷ Gökyayla, s.295; Çakırca, s.84.

⁸⁸ Gökyayla, s.295.

⁸⁹ Yargıtay bir çimento fabrikasının çıkardığı zehirli gaz ve toz artıklarının il merkezinde tüm canlılara zarar verdiğini ileri sürerek zararın önlenmesini talep eden kamu tüzel kişisi niteliğinde olan Belediyenin istemini kabul etmiştir. Y. 1. HD., 25.12.1981 T., 1981/14350 E., 1981/ 14955 K. (Kazancı Bilgi Bankası), Çakırca, 2012, 86.

⁹⁰ Y. HGK., 19.06.1991 T., 1991/4-294 E., 1991/368 K. (Kazancı Bilgi Bankası). Çakırca, s. 86, 87.

Çevre zararlarında çoğunlukla karşılaşılan illiyet sorunu birden fazla işletmenin veya faaliyetin çevrenin kirlenmesine sebebiyet vermesi durumlarında ortaya çıkar. Bu durumda hangi işletmenin veya faaliyetin kirlenmenin esas nedeni olduğu belirlemek her zaman kolay değildir. Ortak illiyet, yarışan illiyet veya seçimlik illiyet hallerinde durum bu şekilde kendini gösterir.⁹¹ Her biri tek başına bu sonucu doğurmaya yeterli olmayıp, sadece bir araya gelmek suretiyle zararlı sonuçlar doğuran sebepler topluluğuna ortak illiyet denir.⁹² Ortak illiyet, kasti olabileceği gibi ihmali de olabilir. Çevre kirlenmesi sonucunda oluşan zararların birçoğunda da ortak illiyet mevcuttur.⁹³ Örneğin, aynı nehir kıyısına kurulu iki fabrikanın, birbirlerinden habersiz bir şekilde, tek başlarına nehri kirletmeyecek nitelik ve nicelikte olan atıklarını nehre boşaltmaları ve bu nehirden beslenen tarımsal arazilerinin ürünlerinin zarar görmesi halinde, nehrin kirlenmesi açısından ortak illiyet söz konusudur.⁹⁴ Yarışan illiyet ise her biri tek başına sonucu meydana getirebilecek birden çok sebep birlikte etkili olmuşsa söz konusu olur.⁹⁵ Ayrı iki fabrikadan nehre dökülen atıklardan her biri içerdikleri zararlı madde sebebiyle, nehrin kirlenmesine ve ürünlerin zarar görmesine neden olmuşlarsa; fabrika sahiplerinden her biri zararlı sonucu gerçekleştirmiş olur. Burada önemli olan; her bir sebebin diğer sebepten bağımsız olarak, tek başına zararlı sonucu gerçekleştirebilecek niteliğe sahip olmasıdır. Zararlı sonucu birden fazla sebepten yalnızca biri fiilen meydana getirmiş ve fakat somut olayda bu sebebin hangisi olduğu bilinmiyorsa seçimlik illiyetten söz edilir.⁹⁶ Örneğin, atık sularını aynı nehre boşaltan iki arıtma tesisinin atık su kanalları şiddetli yağmur sebebiyle taşmış ve bunun sonucun-

⁹¹ Gökyayla, s.296; Çakırca, s.87.

⁹² Eren, Borçlar Hukuku, s.506, 507; Kılıçoğlu, s.304; Nuri Erişgin, Çevre Kirleninin Hukuksal Sorumluluğunda İliyet Bağı, İmaj, Ankara, 2005, s.118.

Yargıtay Hukuk Genel Kurulu da ortak illiyeti şu şekilde tanımlamıştır: "Ortak, yaşanan illiyette eylem niteliği itibarıyla olayların doğal ve alışılmış akışına, hayat tecrübelerine ve objektif olasılığa göre bu türden bir zarar doğurmaya elverişli ise o eylemle, zarar arasında uygun illiyet bağı var demektir. Sözü edilen bu tür illiyetten birden çok sebebin birleşmesiyle zarar doğmuş ise buna ortak illiyet diyebiliriz." Y. HGK., 05.11.2003 T., 2003/13-657 E., 2003/628 K. (www.hukukturk.com arşivi).

⁹³ Güneş, s.335, Çakırca, s.86.

⁹⁴ Erişgin, s.118; Borçlar Hukuku, s.506, 507.

⁹⁵ Eren, Borçlar Hukuku, s.506, 507; Kılıçoğlu, s.304; Erişgin, s. 118; Güneş, s.335.

⁹⁶ Çakırca, 2011, 86; Güneş, s.335, 336.

da nehrin büyük ölçüde kirlendiği belirlenmiştir. Tesislerin boşaltım işlemlerinin fiili olarak hangi sırayla gerçekleştirdikleri bilinemiyorsa burada seçimlik illiyetten bahsedilebilir.⁹⁷ Böyle durumlarda faileri vermiş oldukları zararlardan dolayı müteselsilen sorumlu tutma yoluna gidilir⁹⁸. Ortak illiyet ve yarışan illiyet durumlarında müteselsilen sorumluluk doğar.⁹⁹ Kural seçimlik illiyet halinde sorumluluğun olmamasıysa da, bazı durumlarda istisnai olarak müteselsil sorumluluğun kabul edilmesi gerektiği öne sürülmektedir¹⁰⁰.

İlliyet bağına kesen sebepler ise; mücbir sebep, zarar görenin ağır kusuru ve üçüncü kişinin ağır kusurudur¹⁰¹. Mücbir sebep; kişinin kendisi ve işletmesi dışında gerçekleşen, gerçekleşme biçimi ve yoğunluğu açısından umulmayan halleri net bir şekilde aşan; öngörülemeyen, önlenemeyen her olaydır.¹⁰² Çevre kirlenmesinde mücbir sebep nedeniyle illiyet bağı ve sorumluluk ilişkisine dair Yargıtay'ın bir kararı örnek verilebilir. Çimento fabrikası deprem sebebiyle yıkıldığında çevreye saçılan kimyasallar nedeniyle sorumlu tutulamayacağını, depremin illiyet bağına kestiği ileri sürmektedir.¹⁰³ Buna karşın Yargıtay'ın 17 Ağustos 1999 depremine ilişkin kararlarında, illiyet bağına kesilmediğini zira zarar veren olayın deprem değil, davalıların yönetmeliklere uygun olmayan bir bina inşa etmiş olmaları olarak belirlenmiştir.¹⁰⁴ Mücbir sebebin, illiyet bağına kesip kesmediğini her somut olayda ayrıca değerlendirmek gerekir; zira tehlike sorumluluğunun kapsamında olan bir

⁹⁷ Erişgin, s. 131.

⁹⁸ Çakırca, s.86; Gökyayla, s.197; Demir, s.110 vd.

⁹⁹ Gökyayla, s.197; Güneş, s.336.

¹⁰⁰ Eren, Borçlar Hukuku, s.509.

¹⁰¹ Kılıçoğlu, s.305; Eren, s.517 vd. Erişgin, s.131; Güneş, s.336.

¹⁰² Kılıçoğlu, s.305; Erişgin, s.123; Çakırca, s.87.

¹⁰³ Ateş, s.79.

¹⁰⁴ "...Gerçek durum, davalıların binayı depreme dayanıklı durumda yapmamalarıdır. Eğer bina, yazılı bulunan yapı yönetmeliklerine ve teknik koşullara uygun yapılsaydı, buna karşın deprem nedeniyle yıkılsaydı, bu durumda, zararlar hukuka aykırı eylem arasındaki illiyet bağı kesilmiş olduğundan davalıların sorumluluklarına gidilmeyecekti. Hiç deprem olmasaydı, davalıların yıllarca önce işledikleri hukuka aykırı eyleminden dolayı, zararda olmadığı için eldeki davaya konu edilen biçimde bir ödeme davası açılmayacaktı. Diğer bir anlatımla, davalıların hukuka aykırı eyleminin, ileride bir zarar doğuracağı varsayımı ile bu nitelik ve kapsamda sorumluluklarına gidilmeyecekti." ifadeleri ile Yargıtay deprem yönetmeliğine aykırı binaların yıkılma sebep olduğunu, bu bağlamda da depremin illiyet bağına kesmediğini vurgulamıştır. Y. 4. HD., 03.02.2005 T., 2004/7039 E., 2005/746 K. (www.hukukturk.com arşivi); Y. HGK., 22.10.2003 T., 2003/4-603 E., 2003/594 K. (www.hukukturk.com arşivi).

işletme veya faaliyet ne kadar tehlikeli ise, zarar verme ihtimali de o kadar yüksek olur. Dolayısıyla da bu gibi bir durumda, mücbir sebebin sorumluluğu kaldırma ihtimali daha düşüktür.¹⁰⁵

Zarar görenin kusurlu davranışı ise ancak illiyet bağıını kesecek yoğunlukta; kast ya da ağır ihmal derecesindeyse zarar vereni sorumluluktan kurtarabilir.¹⁰⁶ Aksi halde, illiyet bağıının kesildiğinden söz edilemez.¹⁰⁷ Üçüncü kişinin kusuruysa sadece zarar verici olayın meydana gelmesinde, sorumluluğu doğuran sebebin önüne geçecek ağırlıktaysa, ağır kusurlu davranışları söz konusuysa¹⁰⁸ illiyet bağıını kesebilir.¹⁰⁹

3. Çevreyi Kirletenin Hukuki Sorumluluğunun Türk Medeni Kanunu'nda Düzenlenmesi

2872 sayılı Çevre Kanunu'nun yürürlüğe girmesinden önce, çevreyi kirleten müdahalelerin ortadan kaldırılması için eski Medeni Kanun'un 656 ve 661. maddelerine başvuruluyordu. Bu hükümlerin konuluş amacı da çevreyi korumak olmadığı göz önüne alındığında çevreyi korumakta yetersiz kaldığı ortadadır. Çalışmamızın bu bölümünde; TMK m.737 hükmünün amacı ve hukuki niteliği ile çevre etkileri yaratan müdahaleler açıklanacaktır. Ardından da taşkın müdahalelerin varlığı halinde taşınmaz malikinin sorumluluğunun şartları ve taşınmaz malikine karşı açılacak davalar ele alınacaktır.

3.1. Komşuluk Hukuku Kuralları Çerçevesinde Çevreyi Kirletenin Sorumluluğu

Türk Medeni Kanunu'nun (TMK) 737-750. maddeleri arasında düzenlenen taşınmaz mülkiyetine dair kısıtlamalar, komşuluk hukukundan kaynaklanmaktadır. Taşınmaz malların kullanılmasını

¹⁰⁵ Erişgin, s.126

¹⁰⁶ Kılıçoğlu, s.305.

¹⁰⁷ Y. 4. HD., 17.04.2007 T., 2006/6233 E., 2007/5135 K.; Y. 4. HD., 26.04.1999 T., 1999/2788 E., 1999/3666 K. (www.hukukturk.com arşivi).

¹⁰⁸ Kılıçoğlu, s.305.

¹⁰⁹ Yargıtay da üçüncü kişi kusurunun illiyet bağıını kesebilmesi için kusurunun çok ağır olması, birinci sebebin geri plana itilmesi gerekli olduğunu, aksi halde birinin zincirleme sorumluluk ilkeleri gereği sorumlu tutulacakları gözden kaçırılmaması gerektiğini vurgulamıştır. Y. 4. HD., 09.02.2010 T., 2009/7021 E., 2010/1034 K.; Y. 13. HD., 24.02.2003 T., 2002/12730 E., 2003/ 1774 K.; Y. 4. HD., 10.07.2000 T., 2000/6166 E., 2000/6793 K.; Y. 13. HD., 28.12.1981 T., 1981/7260 E., 1981/8541 K. (www.hukukturk.com arşivi). Çakırca, s.87.

doğrudan veya dolaylı olarak sınırlayan özel hukuk hükümleri komşuluk hukukunu oluşturur.¹¹⁰ Komşular lehine konulan kısıtlamalar ile komşuların birbirlerini rahatsız etmemelerine, birbirlerine zarar vermemelerine ve yardım etmelerine ilişkin kabullenmelerin hayata geçirilebileceği düşünülmüştür.¹¹¹

Birlikte yaşama zorunluluğunun sonucunda komşuluk ilişkileri taşınmaz malikinin sahip olduğu yetkileri belirli oranda sınırlamıştır.¹¹² Komşu kavramı sadece coğrafi olarak birbirine bitişik taşınmazların malikini değil, daha geniş çevre ve alanda yaşayan kişileri ifade eder.¹¹³ Bundan dolayı taşınmazın kullanımından dolayı olumsuz etkilenen ve birbiriyle bitişik olmayan taşınmaz malikleri de komşu sayılır.¹¹⁴

3.1.1. Taşınmazın kullanılma tarzına ilişkin komşuluk hukukundan kaynaklanan kısıtlamaların amacı ve hukuki niteliği

TMK'nun "Taşınmaz Mülkiyetinin Kısıtlamaları" başlığı altında yer alan, "Komşu Hakkı" kenar başlığında taşınmazın kullanımına dair kısıtlamalar ve buna ilişkin kurallar bulunmaktadır. TMK m.737'de yer alan hükme göre; herkes, kendi taşınmazını kullanırken ve özellikle işletme faaliyetlerini sürdürürken komşusuna zarar verecek taşkınlıklardan kaçınmak zorundadır. Bu madde ile taşınmazın durumuna, niteliğine ve yerel âdete göre komşular arasında hoş görülebilecek dereceyi aşan duman, buğu, kurum, toz, koku çıkartarak, gürültü veya sarsıntı yaparak rahatsızlık vermek yasaklanmıştır. Üçüncü fıkra ile taşınmaz malikinin sorumluluğuna ilişkin 730. maddede olduğu gibi, yerel âdete uygun ve kaçınılmaz taşkınlıklardan doğan istemlerin ileri sürülebileceği kabul edilmiştir. Komşuluk kuralları, kişilerin olumsuz yani komşularını rahatsız edecek taşkınlık-

¹¹⁰ Fikret Eren, Mülkiyet Hukuku, Ankara, 2015, s.366; Sahir Çörtoğlu, Komşuluk Hukukunda Taşınmaz Mülkiyetinin Kullanılmasının Çevreye Etki ve Sonuçları, Ankara, 1982, s.2.

¹¹¹ Çakırca, s.63.

¹¹² Eren, Mülkiyet Hukuku, s.366.

¹¹³ Eren, Mülkiyet Hukuku, s.366; Kemal Oğuzman, Özer Seliçi, Saibe Oktay Özdemir, Eşya Hukuku, Gözden Geçirilmiş 18. Bası, Filiz Kitabevi, İstanbul, 2016, s.558; Güneş, s.307; Çakırca, s. 66.

¹¹⁴ Eren, Mülkiyet Hukuku, s.366.

larını önlemeyi amaçlamaktadır. Söz konusu taşkınlıklar yerel âdetin öngördüğü sınırlar içinde kalsa bile kaçınılmaz olması durumunda, bundan doğan zararların denkleştirilmesi istemlerinde, fedakârlığın denkleştirilmesi ilkesi¹¹⁵ uygulanacaktır.¹¹⁶

TMK m.737 düzenlemesi, TMK m.730 hükmünü tamamlayıcı niteliktedir.¹¹⁷ Buna göre, çevre etkilerini kapsamına alan mülkiyete getirilen sınırlandırmalara uyulmaması durumunda, mülkiyetin aşkın kullanımını ortaya çıkar. Mülkiyet hakkının aşkın kullanılmasının sonuçları hakkında TMK'ndaki düzenlemeye göre; taşınmaz malikinin mülkiyet hakkını bu hakkın yasal kısıtlamalarına aykırı kullanması sonucunda zarar gören veya zarar tehlikesi ile karşılaşan kimse, durumun eski haline getirilmesini, tehlikenin ve uğradığı zararın giderilmesini dava etme hakkına sahiptir.¹¹⁸

Komşuluk hukukunun uygulanması kapsamında Yüksek Mahkeme; fabrikadan çıkan pis sular, kanalizasyon suları, çimento fabrikasından çıkan zararlı tozlar ve suların sızması nedeniyle çevrede oluşan zararların tazminine; işkembeci dükkânından çıkan koku ve gürültünün, fabrikadan çıkan gürültünün giderilmesine yönelik çeşitli kararlar vermiştir. Bu kararlarda, "komşuluk" kavramı belli bir uzaklık veya yakınlıkla bağlantılı olarak değerlendirilmemiş, bir taşınmazın veya üzerindeki tesisin kullanılması nedeniyle oluşan olumsuz etkilerin ulaşabileceği her yer komşuluk kavramı kapsamında değerlendirilmiştir. Son yıllarda komşuluk hukukunun uygulanmasına dair davaların konusu genelde evde hayvan beslemeye ve gürültüye ilişkindir. Yargıtay böyle davaları çevre kirliliği yönünden de incelemektedir. Yargıtay, hayvan sahiplerinin sorumluluğuna ilişkin bir kararında evde hayvan beslenmesini "mülkiyet hakkı" kapsamında değerlendirilmiştir.¹¹⁹

¹¹⁵ Ayrıntılı bilgi için bkz: Aşağıda 3.1.5. altındaki açıklamalar.

¹¹⁶ Alica, s. 61; Güneş, s.310.

¹¹⁷ Tamer İnal, "Taşınmazın Malik veya Malik Gibi Davranan Tarafından Taşkın Surette Kullanılmasından Doğan Sorumluluğun Fransız Hukuku ile Karşılaştırılması, Kapsamı ve Sonuçları", Coşkun Kırca'ya Armağan, İstanbul, 1995, s.116.

¹¹⁸ Akipek/Akıntürk, s.557; Çakırca, s. 66

¹¹⁹ "Davalının, mülkiyet hakkı kapsamında hayvan beslemesi en doğal hakkıdır. Gerek evcil, gerekse sokak hayvanlarının beslenilmesi insanın insan olmasından kaynaklanan bir görevi ve aynı zamanda hakkıdır. Ancak, bunun yapılması sırasında başkalarının haklarına zarar vermemek gerekir. Hayvanları sahiplenen veya ona bakan kişi, onları barındırmak, türüne uygun olan ekolojik gereksinmelerini

3.1.2. Çevre etkileri yaratan müdahalelerin kapsamı

Çevre etkileri yaratan müdahaleler genel olarak, bireylerin faaliyetlerinden dolayı çevrede oluşan olumsuz ve istenmeyen neticelerdir.¹²⁰ Bunlar çevredeki unsurların özüne yönelik doğrudan bir tecavüz biçiminde değil, bir faaliyet dolayısıyla ortaya çıkarak çevreyi etkiler.¹²¹ TMK'nda çevre etkileri yaratan müdahaleler, bir taşınmazın kullanılması veya işletilmesi sonucunda ortaya çıkan ve komşu taşınmaz üzerinde etkilerini doğuran müdahaleler ile sınırlandırılmıştır.¹²²

TMK m.737'de çevre etkileri yaratan müdahaleler, duman, buğu, kurum, toz, koku çıkartmak, gürültü veya sarsıntıya sebebiyet vermek şeklinde sayılmış olsa da bu saymanın sınırlı sayıda (*numerus clauses*) olduğu değerlendirilemez. TMK m.737/2'de yer alan "özellikle" ifadesi de, madde metninde belirtilen müdahalelerin örnek niteliğinde olduğunu göstermektedir.¹²³ Gelişen teknoloji ve sanayi ile birlikte etkisi katlanarak artan ve çevre etkisi doğuran farklı müdahalelerin de arttığı düşünüldüğünde bu düzenlemenin yerinde olduğunu söyleyebiliriz. TMK m.737'nin uygulanması bakımından müdahalenin devamlılığı aranmadığı gibi, müdahaleye yol açan kişinin taşınmazın maliki olma zorunluluğu da aranmaz.¹²⁴ Çevre etkisi yaratan müdahaleler

---

sağlamak, sağlığına dikkat etmek, insan, hayvan ve çevre sağlığı açısından gerekli tüm önlemleri almakla yükümlüdür. Bunun yanında hayvan sahipleri, sahip oldukları hayvanlardan kaynaklanan çevre kirliliğini ve insanlara verilebilecek zarar ve rahatsızlıkları önleyici önlemleri almakla da yükümlü olup zamanında ve yeterli seviyede önlem alınmamasından kaynaklanan zararların ödemeleri de yasal zorunluluktur. Ev ve süs hayvanlarının kontrolü, hayvanların çevreye verecekleri zarar ve rahatsızlıkları önleyici önlemleri almak da hayvan sahiplerinin sorumluluğundadır. Hayvan sahiplerinin bu önlemleri almaları mahkemelerden istenebilirse de mahkemelerce belirlenecek önlemlerin uygulanabilir olması da gereklidir... davalının beslediği evcil hayvanlar ve evcil hayvanları beslemesinden faydalanan sokak hayvanlarının davacıya zarar vermemesi yönünde alınabilecek önlemlerin belirlenmesi gerekir." gerekçesine dayanılarak, davalıya ait hayvanların davacının evine, bahçesine ve tüm eklentilerine girmesini önleyebilecek biçimde çekilecek tel örgü belirlenerek karar verilmesi, bu istemler dışındaki istemlerin reddedilmesine hükmedilmiştir. 4. HD, 09.06.2009 E.13339, K.7728.

¹²⁰ Çakırca, s.66.

¹²¹ Lale Sirmen, Taşınmaz Mülkiyetinin Kullanılmasında Çevre Etkileri Yaratan Müdahalelerden Dolayı Malikin Sorumluluğu, (2 Nisan 1986 günü Selçuk Üniversitesinde yapılan "Mülkiyet" panelinde bildiri olarak sunulmuştur. Ancak daha sonra yapılan kanuni değişiklikler işlenmiştir.), 1986, s.286.

¹²² Ulusan, s.159; Çakırca, s.66.

¹²³ Oğuzman/Seliçi/Oktay-Özdemir, s.558.

¹²⁴ Ulusan, s.160, 161.

genel olarak olumlu müdahaleler, olumsuz müdahaleler ve manevi müdahaleler olmak üzere üç gruba ayrılarak incelenmektedir.¹²⁵

Olumlu müdahaleler (*positiven Immissionen*); katı, sıvı ve gaz halindeki müdahaleler yoluyla çevre etkileri doğururlar. Olumlu müdahalelere havanın kirlenmesine neden olan is, duman, kurum, toz oluşturmak; kötü koku yaymak; gürültü yapmak; yer sarsıntısına yol açmak; nükleer atıklar ile toprağı, suyu, havayı kirletmek örnek olarak gösterilebilir.¹²⁶ Olumsuz müdahale (*negativen Immissionen*) ise, bir taşınmazın işletilmesi veya kullanılması sebebiyle komşu taşınmazın hava, ışık, rüzgar gibi enerji kaynaklarından faydalanmasının engellenmesi ya da manzarasının kapanması gibi davranışlardır. Olumsuz müdahalelerin de TMK m.737'nin koruma alanı kapsamında oluşunu kabul etmek gerekir. Zira sanayileşmenin ve kentleşmenin giderek arttığı günümüzde, çevreyi korumak için TMK m.737'nin olabildiğince geniş yorumlanması doğru olacaktır.¹²⁷ Manevi müdahaleler ise bir taşınmazın işletilmesine veya kullanılmasına bağlı olarak komşuların manevi bütünlüklerini etkileyen; ruh sağlıklarını ve iç huzurlarını bozan, hoş gitmeyen, taciz eden müdahalelerdir. Manevi müdahalelere örnek olarak, belediyenin hayvan itlaf alanının çevrede bulunması, akıl hastanesi olarak kullanılan komşu binadaki akıl hastasının bakışları, mezarlık, genelev, genel tuvaletler, sürekli atlama tehlikesi oluşturan işyeri kurulması gösterilebilir.¹²⁸

3.1.3. Çevre etkisi doğuran taşkın müdahalenin taşınmaz malikine Medeni Kanun çerçevesinde yüklediği sorumluluk

Taşınmaz mülkiyetinin kullanılmasında, taşınmaz mülkiyetinin sınırlarının aşılması durumunda malikin sorumluluğu TMK m.730'da düzenlenmektedir. Buna göre malik, mülkiyet hakkını kullanırken kanun tarafından belirlenen sınırları aşması durumunda mülkiyet hakkını taşkın bir şekilde kullanmış olacaktır. Bunun neticesinde de malik, zarar görenin, zarar tehlikesinin giderilmesi, zarar tehlikesinin önlenmesi, zararın tazmini ve yöresel örfeye uygun ve kaçınılmaz

¹²⁵ Sirmen, s.285;

¹²⁶ Akipek/Akıntürk, s.258; Sirmen, s.258.

¹²⁷ Eren, Mülkiyet Hukuku, s.369; Ulusan s.164; Çakırca, s. 67.

¹²⁸ Akipek/Akıntürk, s. 558; Sirmen, s.288; Eren, Mülkiyet Hukuku, s.369; Ulusan s.164; Çakırca, s. 67; Güneş, s.308.

müdahalelerin denkleştirilmesi talepleri ile karşılaşabilecektir.¹²⁹ Taşınmaz malikinin mülkiyeti taşkın kullanması çevre müdahalelerinden de kaynaklanabileceği için TMK m.730, komşuluk hukukunun bir parçası olarak, çevreyi kirletenin sorumluluğuna gidilebilecek yollardan biridir.¹³⁰ Taşınmaz malikinin buradaki sorumluluğu, kusura dayanmayıp, malike kurtuluş kanıtı getirme imkânı vermediği için ağırlaştırılmış kusursuz sorumluluk olduğu kabul edilmektedir. Kusur şartı aranmadığından malikin ayırt etme gücüne sahip olması da gerekmez. Malikin sorumluluğu mülkiyet hakkının taşkın kullanılmasından kaynaklandığından, malik, beklenmeyen hal ve üçüncü kişilerin davranışından sorumlu değildir.¹³¹

Taşınmaz malikinin sorumluluğunun şartları genel ve özel şartlar olarak ikiye ayrılabilir. Genel şartlar; zarar, uygun illiyet bağı ve hukuka aykırılıktır. Sorumluluğun özel şartları ise taşınmaz malın üzerinde aynı hak bulunması ve taşkın bir kullanma olmasıdır.¹³²

3.1.4. Taşınmaz malikinin sorumluluğunda açılacak davalar

TMK m.730'un "*Bir taşınmaz malikinin mülkiyet hakkını bu hakkın yasal kısıtlamalarına aykırı kullanması sonucunda zarar gören veya zarar tehlikesi ile karşılaşan kimse, durumun eski hâline getirilmesini, tehlikenin ve uğradığı zararın giderilmesini dava edebilir. Hâkim, yerel âdete uygun ve kaçınılmaz taşkınlıklardan doğan zararların uygun bir bedelle denkleştirilmesine karar verebilir.*" ifadesinden anlaşılacağı üzere taşınmazını taşkın olarak kullanan malikin açabileceği üç dava öngörülmektedir. Bu davalar; eski hale getirme davası, tazminat davası ve tehlikenin giderilmesi davasıdır.

3.2. Fedakârlığın denkleştirilmesi ilkesi

"Hukuka uygun müdahalelerden doğan sorumluluk" olarak da ifade edilen fedakârlığın denkleştirilmesi ilkesinden doğan sorumluluk; hukuken korunan bir varlığa, yine hukuken korunan bir üstün

¹²⁹ Eren, Mülkiyet Hukuku, s.457; Çakırca, s.68.

¹³⁰ Çakırca, s.68.

¹³¹ Eren, Mülkiyet Hukuku, s.656; Oğuzman/Seliçi/Oktay-Özdemir, s.588.

¹³² Eren, Mülkiyet Hukuku, s.658 vd.; Güneş, s.313, 314.

çıkar sahibi tarafından yapılan hukuka uygun müdahaleden dolayı, zarar görenin, hukuk düzeninin sağladığı koruma yetkilerinden yararlanamayarak katlandığı fedakârlığın, üstün çıkar sahibi tarafından bir tazminat ödenerek giderilmesi, denkleştirilmesi gereğini anlatır.¹³³

Bu sorumlulukta; hukuki değerler çatışmasında, kanun koyucu üstün hukuki değere, daha düşük hukuki değer karşısında öncelik vererek üstün değer uğruna, düşük değer fedaya edilmesine müsaade etmektedir. Bunun nedenleri, kaçınılması mümkün olmayan değerlerin çatışmasında, üstün değer tercih edilmesi, daha büyük bir zararı önlemek, daha düşük olan değer fedaya edilmesi ya da kamu yararına öncelik tanınması olabilir. Fakat bozulan çıkar dengesinin yeniden kurulması amacıyla, fedakârlıkta bulunan kişinin zararı karşılanmakta, onun katlandığı ekonomik fedakârlık, tazminat ödenerek denkleştirilmektedir. Bu tür sorumlulukta, sorumluluk sebebi kusurlu bir davranış veya tehlikeli bir faaliyet değildir.¹³⁴

Hukukumuzda fedakârlığın denkleştirilmesine ilişkin genel bir kural bulunmamaktadır. Çünkü kişilerin hukuka uygun eylemlerinden sorumlu tutulması olağan bir durum değildir. Bu yüzden kanunun açıkça öngördüğü hallerde söz konusu olabilir. Medeni hukuk mevzuatı ve TBK temelinde ve uygulamada fedakârlığın denkleştirilmesi ilkesinin, önemli ölçüde tehlike arz eden bir işletmenin bu tür faaliyetine hukuk düzenince izin verilmiş olsa bile, zarar görenlerin zorunluluk durumları ve komşuluk hukukuna ilişkin durumlarda uygulama alanı bulacağı kabul edilmektedir. Çevre etkilerinin yol açtığı zararlardan doğan istemin de, fedakârlığın denkleştirilmesi ilkesine bağlı olduğunda şüphe yoktur¹³⁵

TMK'nun 730. maddesine "*Hâkim, yerel adete uygun ve kaçınılmaz taşkınlıklardan doğan zararların uygun bir bedelle denkleştirilmesine karar verebilir.*" hükmü ile sonradan bir fıkra eklenmiştir.¹³⁶ Eklenen bu fık-

¹³³ Ateş, s.71 vd.; Ertaş, s.177;Ulusan, s.333; Eren, Borçlar Hukuku, 458.

¹³⁴ Demir, s.76, 77; Güneş, s.310.

¹³⁵ Gökyayla, 1999, 31; 4.HD: 29.12.1978 T. ve 1978/3173 E., 1978/15053 K. (YKD, C.V, S.8, 1979, s.1128-1129) Demir, s.76.

¹³⁶ "Kanunda böyle bir boşluğun bulunduğu hususu, İsviçre ve Almanya'da hissedilmiştir. İsviçre Federal Mahkemesinin bu konuda aldığı boşluk doldurucu kararına karşın, İsviçre Medeni Kanunu'nun 679 uncu maddesinde de bu güne kadar henüz bir değişiklik yapılmamıştır. Alman Federal Mahkemesi bu konuda maddede yer alan ifadelerden daha da ileri giderek, yerel adete uygun olmasa bile

ra ile iki koşulun bir arada bulunması halinde, taşınmaz malikinin taşkınlıklardan doğan sorumluluğunda çatışan yararların denkleştirilmesine imkân tanınmıştır. Aranacak koşullardan birincisi, taşınmaz malikinin sorumluluğuna neden olan taşkınlığın “yerel âdete uygun olması”, ikincisi ise bu taşkınlığın “kaçınılmaz” olmasıdır. Böylece bu maddedeki boşluk “fedakârlığın denkleştirilmesi ilkesi” doğrultusunda doldurulmuştur.¹³⁷

Hukuk düzeni üstün değer sahibine, düşük değer sahibinin hukuk alanına karışma, ona zarar verme yetkisini tanımaktadır. Bu nedenle bozulan çıkar dengesinin yeniden kurulması için, hukuki alanına karışılarak fedakârlıkta bulunan ve zarara uğrayan kimsenin zararı karşılanmakta ve katlandığı fedakârlık para ödenerek denkleştirilmektedir.¹³⁸

Çevre kirlenmesi sonucu oluşan zararlardan dolayı sorumluluk, kusur ve tehlike sorumluluğuna dayanabildiği gibi özellikle yerel âdete uygun kaçınılmaz taşkınlıklarda fedakârlığın denkleştirilmesi ilkesine bağlanabilecektir. Buna göre taşınmaz zararlarının denkleştirilmesinde uygun düştüğü ölçüde fedakârlığın denkleştirilmesi ilkesine başvurulabilecektir.¹³⁹

Yargı kararlarına göre; Türk Medeni Kanunu’nun 737. maddesinde ifade edilen, “Yerel âdete uygun ve kaçınılmaz taşkınlıklardan doğan denkleştirmeye ilişkin haklar saklıdır.” hükmünde belirtilen “taşkınlık”tan, komşuluğun olağan hoşgörü sınırlarını aşan ve komşusunun kendisi ve ailesi ile taşınmazı zararına aşırı derecede etkili olabilecek iş ve eylemlerinin amaçlandığı; bu eylemlerin saptanmasında, taşınmazın bulunduğu yerin kullanım amacının, niteliğinin, konuya ilişkin düzenlemelerin ve yasal boşluk bulunması halinde mahalli örf ve adetlerin göz önünde tutulması gerektiği, bu tür uyuşmazlığın çözümünde yargıcın, gerek zararı saptama, gerekse zararı giderici önlemleri bulma yönünden her somut olayın özelliğini gözetmek, tarafların yarar zarar dengelerini değerlendirmek durumunda olduğu ifade edilerek

---

ülke ekonomisine hizmet ediyorsa, taşınmaz malikinin taşkınlıklara katlanma zorunluluğunu öngörmekte, buna karşılık bu taşkınlığın doğurduğu zararın uygun bir bedel ile denkleştirilmesini kabul etmektedir.” 30. madde gerekçesi

¹³⁷ Alica, s.66, 67.

¹³⁸ Güneş, s.310; Uluşan, s.8.

¹³⁹ Uluşan, s.355, 356.

“fedakârlığın denkleştirilmesi” ilkesi vurgulanmıştır.¹⁴⁰ Komşuluk hukukuna ilişkin bir uyuşmazlıkta Yargıtay; “davalının avlusunda davacının evini 8.50 metre uzaklıkta hayvan gübrelerini biriktirmesi, tarım ve hayvancılıkla işgal eden köy şartlarında yukarıda belirtilen “komşuluğun olağan hoşgörü sınırlarını aşan ve komşunun kendisi ve ailesi ile taşınmazı zararına aşırı derecede etkili olabilecek türden bir iş ve eylem olarak kabulü mümkün değildir” gerekçesiyle komşuluk hukukunun öngördüğü sınırları aşan bir kullanım hali saptanmadığından davanın reddine karar vermiştir.¹⁴¹ Bu şekilde tarafların yarar ve zarar dengeleri değerlendirilmiş ve fedakârlık denkleştirilmiştir.¹⁴²

SONUÇ

Türk çevre hukukunun çevresel sorumluluğa ilişkin hükümleri genel olarak değerlendirildiğinde, çevresel sorumluluğun düzenlendiği kanunlar, çevresel sorumluluğu farklı bakımlardan ele alan hükümler içerse de, bazı yönlerden ihtiyacı karşılamakta yetersiz kalmaktadır. Bu doğrultuda Avrupa Birliği Çevresel Sorumluluk Direktifi'nin ülkemiz açısından da önemli bir düzenleme olduğu ve

¹⁴⁰ Alica, s.62, 63.

¹⁴¹ ...Benzer yönde Yargıtay 1. Hukuk Dairesi bir kararında “...taşınmaz malikini komşusuna zarar verebilecek her türlü taşkınlıklardan kaçınmakla yükümlü kılan aynı kanunun 737. maddesi, komşuluk ilişkilerinden doğan zorunlu çıkar çatışmalarını düzenlemiş, bir arada yaşamak durumunda olan, komşu taşınmaz maliklerinin ekonomik, sosyal çıkarlarını dengede tutabilmek için onlara katlanma ve kaçınma ödevleri yüklemiştir. O halde, bir toplumda birlikte yaşama olanağı sağlayan insancıl, gerçekçi, zorunlu temel hukuk kuralına göre, hakim; somut olayın özelliğini, taşınmazların konumlarını, kullanma amaçlarını, niteliklerini, yöresel örf ve adetleri, toplumun doğal ihtiyaç ve gerçeklerini göz önünde bulundurarak, komşuların birbirlerine göstermekle yükümlü oldukları olağan katlanma ve hoşgörü sınırını aşan bir taşkınlığın bulunup bulunmadığını saptama, zararı giderici önlemlerden en uygununu bulma, kaçınılmaz müdahaleleri yapmak suretiyle özverileri denkleştirme durumundadır.” ifadelerini kullanmak suretiyle, MK.m.737'nin komşular arasında uyumlu bir ilişkinin sağlanmasını amaçladığını belirtmiştir. Y. 1. HD., 28.02.2011 T., 2011/169 E., 2011/2179 K. (www.hukukturk.com arşivi).

Yargıtay 1. Hukuk Dairesi 30.09.2010 tarihinde verdiği bir karara konu olan olayda, davalının mülkiyet alanı içerisinde projeye aykırı olarak, davacının binasına cepheli pencere açmasının MK. 737. maddesinde düzenlenen hoşgörü sınırını aşacak nitelikte bir davranış olarak yorumlanamayacağını ve bu durumun komşuluk hukuku açısından zarar verici nitelikte olduğunu söyleyebilme imkanının da bulunmadığını tespit etmiştir. Y. 1.HD. , 30.09.2010 T., 2010/7828 E., 2010/9611 K. (www.hukukturk.com arşivi).

¹⁴² Alica, s.63.

uyumlaştırılmasıyla eksikliklerin giderileceği kanaatindeyiz. Bu çerçevede çevresel sorumluluk kurallarının açıkça yer aldığı ve AB Çevre mevzuatı uyumu kapsamında çıkarılması konusunda taahhütte bulunduğumuz “Çevresel Sorumluluk Hakkında Kanun”un yürürlüğe konulması çok önemlidir. Bu kanunda çevresel sorumluluğun temel esaslarını belirleyip, çevresel sorumlulukla ilgili temel kavramların tanımına yer verilmesi ve çevresel sorumluluğu doğuracak faaliyetleri içeren bir listenin de eklenmesi yararlı olacaktır.

Çevre Kanunu’nda hukuki sorumluluk açısından önemli eksiklikler bulunmaktadır. Çevre Kanunu’nda çevresel zarar kavramının tanımına yer verilmemesi hem uygulamada bir takım sorunlara yol açarken, hem de çevresel zararın dar anlamda zarar olarak yorumlanması neticesinde çevreyi korumakta eksik kalmaktadır.

Çevre Kanunu’nun 28. maddesinde de ciddi eksiklikler göze çarpmaktadır. 28. maddenin sadece özel hukuka ilişkin bir sorumluluk anlayışını benimseyip, çevresel sorumluluğu şahsa veya mala ilişkin özel bir hakkın ihlaline bağlayarak, saf çevresel zararların sorumluluk kapsamı dışında bırakması, bu düzenlemenin en önemli eksikliklerinden biridir. Bu eksiklikten dolayı gerçek anlamda çevre korunması gerçekleşmemektedir. Kişilerin şahsi veya malvarlığı haklarının ihlali sonucunu doğuracak çevresel zararların yanında Çevresel Sorumluluk Direktifi hükümlerinden yararlanarak toprak, biyolojik çeşitlilik, hava ve sulara yönelen saf çevresel zararların da sorumluluk kapsamına alınması, mevzuatımızdaki önemli bir boşluğun doldurulmasını sağlayacaktır. Böylece çevresel zararlar bakımından gerçek koruma sağlanabilecektir. ÇK m.28’de ortaya çıkmış çevresel zararın doğuracağı hukuki sonuç olarak sadece zararın tazminine yer verilerek, zararın giderilmesine ve eski hale getirilmesine ilişkin hükümlerin bulunmaması, bu düzenlemedeki çok önemli eksikliklerden bir diğeridir. Bu durumda çevre zararı tam giderilemez, çevre için gerekli koruma ve sürdürülebilirlik sağlanamaz.¹⁴³ Bu hukuki boşluğun doldurulmasında da Çevresel Sorumluluk Direktifi’nin iyileştirici ve tamamlayıcı tedbirleri içeren hükümlerinden faydalanılabilir.

¹⁴³ Güneş, s.106.

Türk çevre mevzuatında önemli bir eksiklik de zorunlu çevre sigortasının bulunmamasıdır. **Çevre Kanunu'nda tehlikeli atıklar ve kimyasalların düzenlendiği 13. madde dışında sigortaya ilişkin hüküm bulunmamaktadır.** Direktif'teki finansal güvence düzenlemesi göz önüne alınarak zorunlu sigorta çevre hukukumuzda da düzenlenmelidir. Zira, sorumluluk sigortası, sigorta ettirenlerin karşılaşacakları sorumluluk riskinin güvence altına alınmasını sağlar. Çevre sorumluluk sigortası açısından baktığımızda sigorta ettiren işletmelerin sahipleri veya işletenleri yaptıracakları sorumluluk sigortası ile kendilerinden talep edilecek tazminatlardan etkilenmeden işletme faaliyetlerine devam etme imkanına sahip olacaklardır. Sorumluluk sigortasında söz konusu olan toplumsal yarar sigorta ettiren zarar verenin yanı sıra zarar gören açısından da geçerli olacaktır. Şöyle ki, sorumluluk sigortasının yapılmış olması halinde zarar görenler, zararlarının tazmin edilmesi hususunda karşılarında sigorta ettiren zarar verene göre çok daha güçlü sigorta şirketini bulurlar. Bu sayede zarar görenler zarar verenlerin ekonomik yetersizliklerine karşı korunmuş olacaktır.¹⁴⁴

Kaynakça

- Akıncı Şahin, Borçlar Hukuku Bilgisi Genel Hükümler, Konya, 2016.
- Akıpek Jale/Akıntürk Turgut, Eşya Hukuku, Beta Yayınları, İstanbul, 2009.
- Alıca Süheyla, "Çevrenin Korunmasına İlişkin Sorumluluk Kurallarının Yargıtay Kararları Kapsamında İncelenmesi", *YÜHFD*, Vol. VIII No.1, 2011.
- Badur Emel, Çevreyi Kirletenin Hukuki Sorumluluğu, Çevre Hukuku Sempozyumu, Ankara, 2006.
- Çakırca Seda İrem, Çevreyi Kirletenin Hukuki Sorumluluğu, *İÜSBFD*, No:47 S.59-94, 2012.
- Çörtoğlu Sahir, Komşuluk Hukukunda Taşınmaz Mülkiyetinin Kullanılmasının Çevreye Etki ve Sonuçları, Ankara, 1982.
- Demir Hasan, Çevreyi Kirletenin Hukuki Sorumluluğu, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2011.
- Eren Fikret, Borçlar Hukuku Genel Hükümler, Yetkin Yayınevi, İstanbul, 2015.
- Eren Fikret, Mülkiyet Hukuku, Ankara, 2015.
- Erişgin Nuri, Çevre Kirletenin Hukuksal Sorumluluğunda İlliyet Bağı, İmaj, Ankara, 2005.

¹⁴⁴ Yongalık, s.221.

- Ertan Birol/Ertan Kuvılcım, "Çevre Hukukunda Sorumluluk", *TODAİED*, C.38, S. 3, S.1-18, 2015.
- Ertuş Şeref, Çevre Hukuku ve Hayvan Hakları Hukuku, Birleşik Matbaacılık, İzmir, 2012.
- Gökyayla Kadir Emre, "2872 sayılı Kanun'a Göre "Kirleten"in Hukuki Sorumluluğu", Prof. Dr. Selahattin Sulhi Tekinay'a Armağan, İstanbul, 1999.
- Güneş Ahmet, Çevre Hukuku, İstanbul, 2015.
- Güneş Ahmet, "Avrupa Birliği Çevresel Sorumluluk Direktifi Üzerine Bir İnceleme", *Maltepe Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, İstanbul, Sayı 2009/2, S.75-108, 2009.
- İnal Tamer, "Taşınmazın Malik veya Malik Gibi Davranan Tarafından Taşkın Surette Kullanılmasından Doğan Sorumluluğun Fransız Hukuku ile Karşılaştırılması, Kapsamı ve Sonuçları", Coşkun Kırca'ya Armağan, İstanbul, 1995.
- Keleş Ruşen/Ertan Birol, Çevre Hukukuna Giriş, Ankara, 2002.
- Kılıçoğlu Ahmet, Borçlar Hukuku Genel Hükümler, Turhan Kitabevi, Ankara, 2013.
- Nomer Haluk, Borçlar Hukuku Genel Hükümler, 12. Bası, İstanbul, 2012.
- Oğuzman Kemal/Öz Turgut, Borçlar Hukuku Genel Hükümler, Gözden Geçirilmiş Güncelleştirilmiş Sekizinci Bası, İstanbul, 2010.
- Oğuzman Kemal,/Seliçi-Özer Saibe/ Özdemir Oktay, Eşya Hukuku, Gözden Geçirilmiş 18. Bası, Filiz Kitabevi, İstanbul, 2016.
- Reisoğlu Safa, Türk Borçlar Hukuku Genel Hükümler, İstanbul, 2014.
- Saraç Senem, Türk Borçlar Kanunu'nda Tehlike Sorumluluğu ve Denkleştirme, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2012, erişim adresi: <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tez.SorguSonucYeni.jsp>, Erişim Tarihi:27.02.2017.
- Sirmen Lale, Taşınmaz Mülkiyetinin Kullanılmasında Çevre Etkileri Yaratan Müdahalelerden Dolayı Malikin Sorumluluğu, (2 Nisan 1986 günü Selçuk Üniversitesinde yapılan "Mülkiyet" panelinde bildiri olarak sunulmuştur. Ancak daha sonra yapılan kanuni değişiklikler işlenmiştir.), 1986.
- Tandoğan Haluk, "Tehlike Sorumluluğu Kavramı ve Türk Hukukunda Tehlike Sorumluluklarının Düzenlenmesi Sorunu", *BATİDER*, C.X, S.2, 1979.
- Tekinay Sulhi/Akman Sermet/Burcuoğlu Haluk/Altop Atilla, Borçlar Hukuku Genel Hükümler, Yedinci Baskı, İstanbul, 1993.
- Turgut Nühket, Çevre Hukuku, Savaş Yayınevi, Ankara, 2001.
- Ulusan İlhan, Türk Borçlar Kanununda Yer Alan Genel Tehlike Sorumluluğu Kurallına İlişkin Birkaç Tespit ve Hukuk Düzeni Tarafından Faaliyetine İzin Verilmiş Önemli Ölçüde Tehlike Arz eden İşletmelerin Yol Açtığı Zararların Uygun Bir Bedelle Denkleştirilmesi Sorunu, <http://journal.yasar.edu.tr/wp-content/uploads/2014/01/21-%C4%B0lhan-ULUSAN.pdf>, (20.02.2016).
- Ulusoy Ali, "Çevre Kirlenmesinin Oluşmasından Sonraki Aşamada Medeni Hukuk, Ceza Hukuku ve İdare Hukuku Çözümlerine Genel Bir Bakış", *AÜHFĐ*, Y. 1993, C. 43, S. 1-4.
- Yıldırım Abdülkerim, Türk Borçlar Hukuku Genel Hükümler, Ankara, 2017.